

applausa exceptus, mox ab historicis qui Caroli tempora attingerent, sæpissime defloratus est. Quorum numerus cum mediæ ævi decursa semper auctus sit, hic antiquissimos tantum eorum et Einhardo cœtaneos, Einhardum Fuldensem qui opus suum circa annum 830 incœpit, chronographum Fontanellensem, Theganum, Anonymum Vitæ Ludovici auctorem, nominasse sufficiat, quorum tres Caroli

Vitam exscripsisse, Theganum eam saltem imitatum esse, pro explorato habemus. Sæculo nono medio Ruodolfus Fuldensis monachus in Historia translationis sancti Alexandri plurima inde mutuatus est; Arnulfo rege, poetam Saxonem Vitam versibus expressisse, et sæculo duodecimo Radevicum in Fridrico imperatore depingendo eam præ oculis habuisse, jam antea viri docti monuerant.

EINHARDI PRÆFATIO

IN VITAM BEATI CAROLI MAGNI.

(Pertz, Monumenta Germaniæ historica.)

Vitam et conversationem, et ex parte non modica **B** res gestas ¹ domni et ² nutritoris ³ mei Karoli, excellentissimi et merito famosissimi regis, postquam scribere animus tulit, quanta potui brevitate complexus sum; operam impendens, ut de his quae ad meam notitiam pervenire potuerunt, nihil omitterem, neque prolixitate narrandi nova quaeque ⁴ fastidientium animos offenderem; si tamen ⁵ hoc ullo modo vitari potest, ut nova scriptione ⁶ non offendantur, qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta monumenta ⁷ fastidiunt. Et quanquam ⁸ plures esse non ambigam, qui otio ac litteris dediti, statum aevi praesentis non arbitrentur ita negligendum, ut omnia penitus quae nunc sunt, velut nulla memoria digna, silentio atque oblivione tradantur, potiusque velint, amore diuturnitatis illecti, aliorum praecleara **C** facta qualibuscunque scriptis inserere, quam sui nominis famam posteritatis memoriae nihil scribendo subtrahere, tamen ⁹ ab hujusmodi scriptione non existimavi temperandum, quando mihi conscius eram, nullum ea veracius quam me scribere posse, quibus ipse interfui, quaeque praesens oculata, ut dicant ¹⁰, fide cognovi, et utrum ab alio scriberentur necne, liquido scire non potui ¹¹. Satiusque judicavi eadem cum aliis velut communiter litteris mandata memoriae posterorum tradere, quam regis excellentissimi, et omnium suorum ¹² optate maximi, clarissimam ¹³ vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles actus pati oblivionis tenebris aboleri. Suberat et alia non irrationabilis, ut opinor, causa, quae vel sola sufficere posset, ut me ad haec scribenda **D**

compelleret, nutrimentum videlicet in me impensum, et perpetua, postquam in aula ejus conversari coepi, cum ipso ac liberis ejus amicitia; qua me ita sibi devinxit, debitoremque tam vivo quam mortuo constituit, ut merito ingratus videri et judicari possem, si tot beneficiorum in me collatorum ¹⁴ immemor, clarissima et illustrissima hominis optime ¹⁵ de me meriti gesta silentio praeterirem, patererque vitam ejus, quasi qui nunquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere ¹⁶. Cui scribendae atque explicandae non meum ingeniolum, quod exile et parvum, immo paene ¹⁷ nullum est, sed Tullianam par erat desudare facundiam. En tibi librum, praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem, in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo ¹⁸ barbarus et in Romana locutione perparum exercitatus, aliquid me decenter aut commode Latine scribere posse, putaverim, atque in tantam impudentiam proruperim, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tusculanarum libro ¹⁹, cum de Latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur: *Mandare quemquam, inquit, litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris. Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a scribendo detertere, nisi animo praemeditatum haberem, hominum judicia potius experiri, et scribendo ²⁰ ingenioli mei periculum facere, quam tanti viri memoriam, mihi parcendo, praeterire.*

VARIANTES LECTIONES.

¹ modica gestas ² b. m. gesta ² c. 3. ³ d. et deest ³ b. ⁴ et n. m. deest ³. ⁵ n. q. deest ² c. ⁶ off. licet hoc ³. ⁷ descriptione ² b. 3. ⁸ monumenta omnes praeter ². 3 b. 8. 11 b. 11 c. B ² b. ⁹ quamvis ⁴ b. 7. 8. 8 b. 11 c? ¹⁰ tamenque ². ¹¹ ferunt ³ c. ¹² debui ⁶. ¹³ deest ³. clarissimi ³ c. 6. ¹⁴ cumulatorum ⁶. ¹⁵ optimi corr. optime ². optimi ² b. 3. 3 b. c. B ² b. ¹⁶ remanere ⁶ b. 7. 11 b. c. d. ¹⁷ deest ³. ¹⁸ et haec sc. 5. 6. 6 b. 7. 8. 11. 11 b. c. d. 15.

NOTÆ.

^a L. e. Germanus; Cf. Suetonii Caligul. c. 47.

^b Cap. 3. SCHMUCKE.

VITA CAROLI IMPERATORIS.

^a Gens Merovingorum ¹, de qua Franci reges sibi ^A creare ² soliti erant, usque in Hildericum ³ regem, qui iussu ^b Stephani, Romani pontificis, depositus ac detonsus, atque in monasterium ⁴ trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit videri, tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat; nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores domus dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur; neque ⁵ regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus, crine profuso, barba summissa, solio resideret, ac speciem dominantis ⁶ effingeret, legatos undecunque venientes audiret, eisquae abeuntibus responsa ⁷, quae erat edoctus ⁸ vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae stipendium, quod ei praefectus aulae, prout videbatur, exhibebat ⁹, nihil aliud proprii possideret, quam unam et eam ⁹ praeparvi ¹⁰ redditus villam, in qua domum et ¹¹ ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae numerositatis habebat. Quocumque eundem erat, carpento ¹² ibat, quod bubus iunctis, et bubulco rustico more agente, trahabatur; sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni ¹³ utilitatem celebrabatur ¹⁴, ire, sic domum redire solebat: ^c ad ¹⁵ regni amministrationem et omnia quae vel domi ¹⁶ vel foris agenda ac disponenda erant, praefectus aulae procurabat ¹⁷.

2. Quo officio tum ¹⁸ cum Hildericus deponeretur ¹⁹, Pippinus, pater Karoli regis iam velut hereditario ²⁰ fungebatur. Nam pater ejus Karolus, qui tyrannos ²¹ per totam Franciam dominatum ²² sibi vindicantes oppressit, et Sarracenos ²³ Galliam occupare tem-

ptantes duobus magnis proeliis, uno in Aquitania apud Pictavium ²⁴ civitatem, altero iuxta Narbonam ²⁵ apud Birram ²⁶ fluvium, ita devicit, ut in Hispaniam eos redire compelleret, eundem magistratum, a patre Pippino sibi dimissum, egregie amministravit ²⁷; qui honor non aliis a populo dari consueverat, quam his qui et claritate generis et opum amplitudine ceteris eminebant.

Hunc cum Pippinus, pater Karoli regis, ab avo et patre sibi et fratri Karolomanno ²⁸ relictum, summa cum eo concordia divisum, aliquot ²⁹ annis velut ³⁰ sub rege memorato tenuisset, frater eius Karolomannus, incertum quibus de causis, tamen videtur quod amore conversationis contemplativae ³¹ successus, operosa temporalis regni amministratione ³² relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu permutato monachus factus, in monte Soracte ³³ apud ecclesiam beati Silvestri constructo monasterio, cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota solvenda Romam sollempniter ³⁴ commearent, et eum, velut dominum quondam ³⁵ suum, praeterire nollent, otium quo maxime delectabatur, crebra salutatione interruptentes, locum mutare compellunt ³⁶. Nam ³⁷ huiusmodi frequentiam cum suo proposito officere vidisset, relicto monte, in Samnium ³⁸ provintiam ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino ³⁹ secessit, et ibi, quod reliquum erat temporalis vitae, religiose conversando ⁴⁰ complevit ^d.

3. Pippinus ⁴¹ autem, per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii rex constitutus ⁴², cum per annos 15 aut eo amplius ^e Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium ⁴³, ducem Aquitaniae, ab eo susceptum, per

VARIANTES LECTIONES.

¹ *al.* merowingorum, meroingorum, meringorum, mervingorum 7 c. merovingorum 8 c. ² recreare B 2, 2 b, 3, 5 b, d. procreare B 3, 3 b, c. 4. 4 b. ³ hildericum 1. 4 b. 8 b. 11. 11 b. c. d. B 3. 4. hildericum 10 b. c. childericum. ⁴ m. sithiu 7. 7 b, c. ⁵ nec 5. atque aliud regi non r. 3 b. ⁶ dominationis B. 2. ⁷ doctus 2. ⁸ doctus 8 b. ⁹ exhibebat 1. 2. 6. exhibebat 5. ¹⁰ et eam deest 4 b. 8 b. ¹¹ parvi 2. perparvi 3. 3 b, c. 7. 8. 9. 11. 11 b, c, d. B 2 b. ¹² deest 8 b. B 2. 2 b. 4. 4 b. ¹³ carpente B 2. ¹⁴ regni saeculo decimo tertio in regiam corruptum 1. regi 10 b. ¹⁵ celebratur B 2. ¹⁶ ita omnes saeculi IX et X. ac plerique saeculi XI. codices. ¹⁷ domui 6. ¹⁸ curabat B 2. ¹⁹ corrigentis manu adiectum 1. o. cum cum h. 6. ²⁰ disponebatur 3 b. 11. ²¹ h. iure 8 b. ²² ita omnes fere saec. X. et plerique saec. XI et XII. codices; tyrannos 1. ²³ dominantes vel tum sibi vindicantes 2. dominantes o. 3 b. ²⁴ saracenos 1. 2. 8 b. et nonnulli codices recentiores. ²⁵ pictavim 2. pictavum 2 c. 3. 3 c. 8. 10 c'. 11 c'. 11 d. ²⁶ arbonam B 3. 4. 4 b. ²⁷ byrram 3. 3 c. 4 b. 7. 9. 10 b. 10 c'. pyrram B 2. 2 b. buram 3 b. ²⁸ administravit 3 b. 4 b. 5. 11. B 2. 3 b. 5. ²⁹ manu recentiori karlemanno 1. karolomanno 4 b. 8 b. 10 d'. carlomanno 5. ³⁰ aliquod corr. aliquot 1. ³¹ deest 1. ³² contemplativae 1. ³³ amministratione 4 b. 11. B 2. ³⁴ saracte secunda manu 1. sorate 6. serapti 11. syrapte B 2. syrapti 6 b. ³⁵ sollempniter 3 b. 6. 10 c'. B 2. 3 c. solempniter B 3 b. ita saepius. ³⁶ deest, sed eadem manu appositum 1. ³⁷ compellunt 4. B 2. ³⁸ c. Cumque h. f. suo 1. ³⁹ samniam 10 c'. B 2. ⁴⁰ casinum B 2. cassino 1. 2. et alii multi. arce cassina 8 b. ⁴¹ deest B 3 b, c. ⁴² pippinus 3 b. 11. B 2. 3 c. ⁴³ constituitur. Cumque per 1. constitutus cumque 2. ⁴⁴ gaurarium 3 b. gaiferium 3. (constanter). guafarium B 2.

NOTÆ.

^a Cf. Suetonii Augustum c. 1.

^b Zacharia mortuo, antequam iussu ejus Pippinus coronaretur, Stephanus antecessoris sui mandatum confirmasse putandus est. Ita et auctor fragmenti Urstisiani (SS. T. II, p. 76) nostrum intellexit. De secunda Pippini coronatione hic minime agitur.

^d I. e. at.

^e Cf. T. I. annales an. 753—755.

^f Pippini regno a prima coronatione anno 752 computato, anni 16 et aliquot menses, a secunda et attensione filiorum Karolomanni anno 754, anni 15 incompleti evadunt.

continuos novem annos gerebatur, apud Parisius¹ morbo aquae² intercutis³ a diem obiit, superstitionibus⁴ liberis Karlo⁵ et Karlomanno⁶, ad quos successio regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem, facto solemniter generali conventu⁷, ambos sibi reges constituunt, ea conditione praemissa, ut totam regni corpus⁸ ex aequo partirentur, et Karolus eam partem, quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam, cui patruus eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet⁹. Susceptae¹⁰ sunt utrinque conditiones, et pars regni divisi iuxta modum sibi propositum ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem separare molientibus, adeo ut quidam eos etiam bello committere sint¹¹ meditati. Sed in hoc plus suspecti¹² b quam periculi fuisse, ipse¹³ rerum exitus approbavit, cum, defuncto Karlomanno¹⁴, uxor eius¹⁵ et filii cum quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores¹⁶ erant, Italiam fuga petiit¹⁷, et nullis existentibus causis, spreto mariti fratre, sub Desiderii, regis Langobardorum¹⁸, patrocinium¹⁹ se cum liberis suis contulit²⁰. Et Karlomannus quidem post administratum communiter²¹ biennio²² regnum morbo decessit; Karolus²³ autem, fratre defuncto, consensu omnium Francorum rex constituitur.

4. De cujus nativitate^a atque infancia, vel etiam pueritia, quia neque scriptis usquam²⁴ aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum^c iudicans, ad actus et mores ceterasque²⁵ illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui; ita tamen^f ut primo res

A gestas et domis et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni administratione et fine narrando, nihil de his²⁶, quae cognita²⁷ vel digna vel necessaria sunt praetermittam²⁸.

5. Omnium^b bellorum quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur²⁹, fratre adhuc vivo, etiam³⁰ et³¹ auxilium ferre rogato, suscepit; et licet eum frater promisso frustra sset auxilio, susceptam³² expeditionem strenuissime exsecutus, non prius incepto desistere aut semel suscepto labori³³ cedere voluit, quam hoc quod efficere moliebatur, perseverantia quadam ac iugitate³⁴ perfecto fine concluderet. Nam et Hunoldum³⁵, qui post Waifarum³⁶ mortem Aquitaniam occupare bellumque³⁷ iam pene³⁸ peractum reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam³⁹ petere coegit. Quem tamen ibi consistere non sustinens, transmissis amne Garonna⁴⁰, Lupo, Wasconum duci, per legatos mandat, ut³⁷ profugam⁴¹ reddat; quod nisi⁴² festinato faciat, bello se cum expostulaturum⁴³. Sed Lupus, saniori usus consilio, non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat, ejus potestati permisit⁴⁴.

6. Compositis in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque socio⁴⁵ iam rebus humanis exempto, rogatu et precibus Adriani⁴⁶, Romanae urbis episcopi, exoratus, bellum contra Langobardos⁴⁷ suscepit. Quod prius quidem⁴⁸ et a patre eius⁴⁹, Stephano papa supplicante⁵⁰, cum magna difficultate suspectum est, quia quidam e primoribus Francorum cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius adversi sunt, ut, se regem deserturos⁵¹ domumque redituros, libera voce proclamarent⁵²: suspectum est tamen⁵³ tunc contra Haistulfum⁵⁴ regem et celerrime

LECTIONES VARIANTES.

¹ parisios 3 b. 4. 4 b. 8 b. 10 c. 11. B 2. ² atque 6. ³ incutis B 2. nicutis B 2. intercutaneo B 3. 3 b. 3 c. 3 d. 4. 4 b. ⁴ fustibus 6. ⁵ karolo 2 b. 2 c. 3. 3 b. 5. 7. 8. 9. 10 b. 11 b. 11 c. B 2 b. 5. ⁶ karlemanno 1. 2. (6. 6 b.) 10 c. karolomanno 4 b. 8 b. karlomanno 11 d. charolomanno 11 d. ⁷ conventa 6. ⁸ cor corr. corpus 1. ⁹ suscepit 1. 2. 3. ¹⁰ Susceptae usque recepta est deest 3. ¹¹ sunt B 2. ¹² suspicionis 4 b. 8 b. et tres Bouqueti codices. ¹³ ipsi B 2. ¹⁴ eius quae dicitur teoberga 6. ¹⁵ priores B 2. ¹⁶ peteret 8 b. 4 b. ¹⁷ longobardorum 3 b. 5. 10 c. B 2. 3. 3 b. 3 c. 3 d. 4. 4 b. 5. ¹⁸ patrocinio, 2 a man corr. patrocinium 4. patrocinio 3. B 3, 3 b, 3 c, 4 b. ¹⁹ offerret 8 b. 4 b. ²⁰ communi 4. ²¹ editi hic capitulis 4. ²² initium ponunt. ²³ unquam corr. usquam 1. unquam 2 b. 2 c. 3. 11 b 11 c. 11 d. B 3, 3 c, 3 d, 4. ²⁴ eis B 2. ²⁵ condita vel digesta vel necessaria B 2. ²⁶ praetermittam. Explicit prologus. Incipit liber primus de administratione regni et fine Karoli. Omnium 10 c. Hic est pars prima in qua de bellis agitur 2. ²⁷ putabatur 8 b. ²⁸ deest 8 b. 4 b. ²⁹ deest 10 c. B 3. 3 b. 3 c. 3 d. 4. 4 b. 5. ³⁰ s. tamen e. 3? Schmincke Bouquet. ³¹ labore 3 b. 11. ³² aci. deest 8 b. 4 b. ³³ unaldum 3. humoldum B 3 c. hic et infra nonnulli: hunaldum. ³⁴ uuai. pharii B 2. gausarii 2. ³⁵ bellumque iam peractum reparare in codicis l margine apposita sunt. ³⁶ pene deest 1. ³⁷ guasconiam 3. ³⁸ garonna 2 c. garonna 4 b. 11. 11 b. garrona B 2 garona. B 2 b. garonna et aedificato castro frontiaco 3. 3. ³⁹ deest 2 b. 2 c. 3. 3 b. 6. 11 c. 11 d. ⁴⁰ profugam 1. profugum 2. ⁴¹ nisi 3. 3 c. 9. 10 c. B 3—4. ⁴² postulaturum B 3—4. expulsurum codex unus Bouq. ⁴³ submisit 8 b. 4 b. ⁴⁴ socio plurimi codd. ⁴⁵ hadriani 4. ⁴⁶ longobardos 1. longobardos 3 b. 4. B 2 b. 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. 5. longobardus 6. ⁴⁷ deest B 2—4. ⁴⁸ eius sub. st. p. s. 1. 2. 2 b. 2 c. 3. 3. sub deest in reliquis; et Einhardum primo quidem sub (plicante) stephano papa scripisse, tum vero supplicante remoto, sub non ita delevisse existamaverim, ut non scribarum aliqui id quoque recipiendum putaverint. ⁴⁹ in margine adiectum 1. ⁵⁰ diserturos B 2. ⁵¹ declamarent 3 b. ⁵² tamen est 2. 3 b. 4. B 2—5. aliique. ⁵³ haistulfum 8 b. 4 b. 10 c. aistulfum 3. constanter.

NOTÆ.

^a Cf. Suet. Neron. e. 5.

^b I. e. suspicionis.

^c Absona recentiorum commenta de Karlomanni obitus causa referre laudet.

^d Karlomannus annis completis 769 et 770, anni 768 parte inde a die 9 Octobris, et multo majore anni 771, scilicet usque ad d. 4 Decembris, regnavit.

^e Natus est anno 742 ex Einh. Vita cap. 34, die 2

^D Aprilis ex Calendario Laurishamensi sæculi ix. (Mabil. de Re diplom. suppl. c. 9.), Aquisgrani fortasse, ex Monacho Sangallensi l. ii, c. 30, Ingelhemii auctore Godefrido Viterb. Partic. xvii, pag. 303. edit. Struv. Pipinus moritur, consurgit Carolus acer, Natus in Ingelehein, cui Berta fit Ungara mater (!).

^f Cf. Suetonii August. c. 9.

^g Cf. ibid. c. 10

completum. Sed licet sibi et patri belli suscipiendi A similis ac potius eadem causa subesse videretur; haud simili tamen et labore certatum, et sine constat esse completum. Pippinus siquidem Haistulfum regem paucorum dierum obsidione apud Ticenum compulsi et obsides dare et erepta Romanis oppida atque castella restituere, atque ut reddita non repeterentur, sacramento fidem facere; Karolus vero post inchoatum a se bellum non prius destitit, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione fatigaverat, in deditioem suscipere, filium eius Adalgisum, in quem spes omnium inclinata videbantur, non solum regno sed etiam Italia excedere compelleret, omnia Romanis erepta restitueret, Hruodgausum, Foroiuliani ducatus praefectum, res novas molientem obprimeret, totamque Italiam suae ditioni subiugaret, subactaque filium suum Pippinum regem imponeret. Italiam intraanti quam difficilis Alpiam transitus fuerit, quantoque Francorum labore in via montium iuga et eminentes in coelum scopuli atque asperae cautes superatae sint, hoc loco describerem, nisi vitae illius modum potius quam bellorum quae gessit eventus memoriae mandare praesenti opere animo esset propositum. Finis tamen huius belli fuit subacta Italia, et rex Desiderius perpetuo exilio deportatus, et filius eius Adalgisus Italia pulsus, et res a Langobardorum regibus creptae, Adriano, Romanae ecclesiae rectori, restituae.

7. Post cuius finem Saxonum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est; quo nullum neque prolixius, neque atrocius Francorumque populo laboriosius susceptum est. Saxonum, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces, et cultui daemonum dediti, posteaque religioni contrarii, neque divinae, neque humanae iura vel polluere vel transgredi iustitiam arbitraban-

tur. Suberant et causae quae cotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri et illorum paene ubique in plano contigui, praeter pauca loca, in quibus vel silvae maiores, vel montium iuga interiecta utrorumque agros certo limite determinant, in quibus caedes et rapinae vel incendia vicissim fieri non cessabant; quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur adversus eos bellum, quod magna utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum dampno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictum est, quoties superati ac supplices regi se dederunt, imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties ita domiti et emolliti ut etiam cultum daemonum dimittere et Christianae religioni se subdere velle promitterent: sed sicut ad haec facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, non sit ut satis aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint, quippe cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus sit, quo non ab eis huiusmodi facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis, ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia, nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab his quae agere coeperat defatigari; nam nunquam eos huiusmodi aliquid perpetrantes impune ferre passus est, quin aut ipse ductorem, aut per comites suos misso exercitu, perfidiam ulcisceretur et dignam ab eis exigere poenam usque dum, omnibus qui resistere se non profugatis et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Al-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Sed licet usque completum deest 10 f. 10 g. ² auf similis 3. similis in cod. 1. omissum sed eadem manu suppletum. ³ eadem, corr. eadem 1. eandem causam B 2. eadem causam 6. ⁴ haut 3 b. 10 c. B 3, 3 b. 4 b. aut B 2. ⁵ quidem corr. siquidem 1. ⁶ obsidione, corr. obsidione 1. ⁷ ticenum corr. ticinum 1. ⁸ ticenum 3 c. 4. 6. 6 b. 10 b. B 2. 5. ⁹ opida, corr. oppida 1. ¹⁰ karlus 4. B 2. ¹¹ et filium 8 b. 4 b. filiumque 3. 6 b. 11. ¹² adaugisum 3 c. 3 c. ita et infra. ¹³ quo B 2. ¹⁴ inclinate uidebantur, corr. inclinata uidebatur 1. inclinata uidebantur corr. uidebatur B 2. ¹⁵ italiam B 2. italiam cedere B 4 b. hitalia 3 b. ¹⁶ cedere B 3 — 4, decedere 8 b. 4 b. ¹⁷ omnia r. e. r. deest 11. ¹⁸ hruadgausum B 2. ruodgausum 4 b. 10 b. c. 11. 11 b. B 5. ruotgausum B 3. ruothogausum B 3 b. c. ruothogausum B 3 d. routgausum B 4. 4 b. rodgausum 2 c. ruogausum 3. hruodgaudum 3 c. ruodgaudum 3 c. 8 b. ¹⁹ foroiuliani corr. foroiulani B 2. foroiulani 6 b. B 2. foroiulii 3. ²⁰ molientes, corr. molientem 1. ²¹ caute B 2. ²² sunt 3. 3 b. ²³ describerem B 2. ²⁴ deest 3. ²⁵ deest B 2. ²⁶ longobardorum 3 b. 10 c. B 3 — 5. ²⁷ hadriano 4. 8 b. 4 b. 6 b. ²⁸ quod 6. B 2. ²⁹ arbitrantur 8 b. 4 b. ³⁰ cothidie 3 b. cottidie B 2. cottidie B 3 — 5. quotidie editi. ³¹ v. francorum 3. ³² poene 1. ³³ motium, corr. montium 1. ³⁴ vel 1. reliqui omnes et legere videntur. ³⁵ deest B 3 — 4. ³⁶ vices 7 a. 7 b. 8 b. 10 f. h. 15. ³⁷ adversus 6. ³⁸ ergo 3. ³⁹ contra 8 b. 4 b. B 2. 3 — 4. ⁴⁰ maxima 3 b. ⁴¹ damno 4. 4 b. 8 b. B 2. 3 — 5. ⁴² dictum 6. B 2. 5. ⁴³ quotiens 2. 3 b. 6 b. 11 B 2 — 5. ⁴⁴ dederunt 1. 2 b. 3 c. 6 b. 8. 10 b. c. B 2 — 5. dederint . . sint . . dederint . . susceperint 8 b. 4 b. ⁴⁵ aliquotiens 3 b. 11. B 2. 3. 4. ⁴⁶ molliti B 2. ⁴⁷ aliquoties ad haec facienda 1. ⁴⁸ deest B 3 — 4. ⁴⁹ si 11 b. sic 7. 7 c. ⁵⁰ ut non sit satis 2 b. 2 c. 10 b. 10 c. 11 c. 11 d. B 3 — 5. ut non satis sit 7 a, b, c, d. 9 b. 10 f, g, h. 15. ut non satis potest 8. ut non facile aestimare possis 8 b. ⁵¹ estimari 11. 11 b. ⁵² ferius 4. ⁵³ ille 2 b. 2 c. 3. 3 b. 3 c. 10 f. 11 b. 11 c. 11 d. ⁵⁴ huiuscmodi, corr. huiuscmodi ab eis 1. ⁵⁵ multabilitate 1. ⁵⁶ quae coeperant 1. ⁵⁷ impugne corr. impune 1. ⁵⁸ ductorem 1. 2. 2 b; deest 2 c; reliqui omnes ducto. Cf. infra cap. 12: « una et quam per se gesserat expeditione. » ⁵⁹ p. e. 3. 3 b. 4. 8 b. 4 b. 6. 10 b. 10 c, B 2 — 5.

NOTÆ.

^a vel a scriptoribus huius aevi eadem significatione **D** ^b Suet. Aug., c. 20. qua et usurpatur.

Cod. bibl. palat. Vindobon. hist. no. 667
in quo Einhardi uita Karoli & Anonymi uita Ludouici III habentur

a) talis est

IN NOMINE DNI OMNI POTENSIS PATRIS ET FILII ET SPIRITUS
DESCRIPITIO atq. diuio. quae facta est a gloriosissimo atq. piissimodomo
MARCO IMPERATORE AUGUSTO. ANNO. ab incarnatione dñi m. c. lxxxi
cccc. xxi. anno uero regni eius in francia. Et in. domitiana. xxxvi.
imperii. quem. scilicet. indictione. ius. quam. pia. & prudentia. conside
ratione. facere. decreuit. & dño. annuente. perfecit. de thesauris
suis. atq. pecuniis. que nulla die in camera eius inuenta est. In
qua. illud. p. apud. precauere. uoluit. ut non. ^{folo} elemosinarum. lar
gatio. que. sollempniter. apud. xpianos. de possessionibus. eorum.
agitur. psequoq. de sua. pecunia. or. dine. atq. ratione. p. fieret.
sed. etiam. uel. heredes. sui. omni. ambiguitate. remota. quid. ad
se. pertinere. deberet. liquido. cognoscere. & sine. bre. atq.

b) me poterat post obitum eius i. summa cum deuotione ad
implere curauit: EXPLICIT

CUM gesta prioru bona maluit maxime principum ad memoriam
reducat gemina in uel utilitas legentibus conferi. Aliam enim etq.
uicinia & edificatiom. plunt alia cautela. Quid enim primum uisibilem
constitunt ueluti specula. & ideo lazere nequeunt eoquod fama etq. laudis
ppagat. quod et diffidius cernit. Et tanto quiq. illoru bono plurimi alii
curit. quanto pmauentiones se imitari gloriant. Haec ita se habere ma
rum prodant momenta. qui relatione sua posteritate uisituere stude
erunt quisq. principum quo calle mortalium ter. truitur. Quorum nos
studium imitari uolumus et p. sentibus in officio. t. fuerit in uidi sed
ad uita atq. do. amabili. atq. ordo dei imprius ludouici philo. licet minus
docto conradimus. Et ecce etiam a. absc. f. adulationis dico. quia succum

c) bus uelut damnum plurimaq. frequenta tam clerici quam populi sumptus
imprius peliquit. cum magno honore metris transportari fecit. & in basilica
s. multi quomoder eius condita erat uoluntate sepeluit

Explicit
Codex sancti Iohannis p. archiepi leguit
cum abulero Anthonia u. om. & t.

hoc factum ad praesens vindicari poterat, quia hostis re perpetrata ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam gentium quae quiri potuissent.

10. Domuit et Brittones qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae super litus oceani residentes, dicto audientes non erant, missa in eos expeditione, qua et obsides dare, et quae imperarentur se facturos polliceri, coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens, Capuam, Campaniae urbem, accessit, atque ibi positis castris, bellum Beneventanis, ni dederentur, comminatus est. Praevenit hoc dux gentis Aragisus, filios suos, Rumoldum et Grimoldum, cum magna pecunia obviam regi mittens, rogat, ut obsides filios suscipiat, seque cum gente imperata facturum pollicetur, praeter hoc solum, si ipse ad conspectum venire cogeretur. Rex, utilitate gentis magis quam animi eius obstinatione considerata, et oblatos sibi obsides suscepit, eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus gratia retento, maiorem patri remisit, legatisque ob sacramenta fidelitatis a Beneventanis exigenda atque suscipienda cum Aragiso dimissis, Romam redit; consumptisque ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot diebus, in Galliam revertitur.

11. Baioaricum deinde bellum et repente ortum et celeri sine completum est. Quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitavit; qui hortatu uxoris, quae filia Desiderii regis erat ac patris exilium per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere cum Hunis, qui Baioariis sunt ab

A oriente contermini, non solum imperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumaciam, quia nimia videbatur, animositas regis ferre nequiverat, ac proinde, copiis undique contractis Baioariam petiturus, ipse ad Lechum amnem cum magno venit exercitu. Is fluvius Baioarios ab Alamannis dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, prius quam provinciam intraret, animus ducis per legatos statuit experiri. Sed nec ille pertinaciter agere vel sibi vel genti utile ratus, supplex se regi permisit, obsides qui imperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem; data insuper fide cum iuramento, quod ab illius potestate ad defectionem nemini suadenti assentire deberet. Sicque bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis impositus. Tassilo tamen postmodum ad regem evocatus, neque redire permissus; neque provincia quam tenebat, ulterius duci, sed comitibus ad regendum commissa est.

12. His motibus ita compositis, Sclavis qui nostra consuetudine Wilzi, proprie vero, id est sua locutione, Welatabi dicuntur, bellum inlatum est. In quo et Saxones, velut auxiliares, inter ceteras nationes quae regis signa iussae sequebantur, quamquam ficta et minus devota oboedientia, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, assidua incursione lacescebant, nec iussionibus coerceri poterant. Sinus quidam ab occidentali oceano orientem versus porrigitur, longitudinis quidem inconspertae, latitudinis vero, quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis con-

VARIANTES LECTIONES.

¹ ubi B2 — 5. ² dicit B. 3 — 4. 4 B. ³ britones 3 b. 4 b. 10 b. 11. B3, 3 c. 5. ⁴ galilaeae 6. ⁵ oceani 1. 2. 3 b. reliqui oceani. ⁶ obediens 10. obaudientes 11. B 3 c. 5. ⁷ deest 3 qui 1. 2. et fortasse alii nonnulli. ⁸ sese dederent 8 b. 4 b. ⁹ aritgisus 3. arigisus 10 c. ¹⁰ romoldum 6 b. 7. romaldum 3. romoldum B2. ¹¹ grimodum corr. grimoldum 1. grimaldum 3. grimoaldum 8 b. 4 b. ¹² deest 1. ¹³ filios obsides 3, 3 b. 5. 10. 10 b. 10 c. 11. B3 — 5. 4 B. filios suos obsides 2. ¹⁴ filios suos B2. ¹⁵ praeter h. s. s. i. a. c. v. cogere cogeret 5. ¹⁶ non cogere cogeret 3. 3 b. 3 c. 8 b. 4 b. 8. 10 b. 10 c. 4 B. ¹⁷ Porro rex B 3 — 5. ¹⁸ ablatos B2. ¹⁹ pro obside 8 b. ²⁰ aragisus 3. 6. arigisus 10 c. B3 b, c. d. argisus B3. 4. ²¹ rediit B 3, 5. 4 B. ²² consummatique B3 c. consummatis 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. B4. ²³ aliquid 1. 2. aliquid 6. ²⁴ baioaricum 3 b. bawoaricum 10 b. baioaricum B3 d. ita deinceps ²⁵ ortatu 1. 2. et alii nonnulli. ²⁶ hac 1. 2. ²⁷ hunis glossa ungaris 10 c. ²⁸ baioaricus gl. abarie 10 c. bubatis 10 c. ²⁹ conuertimini 4. ³⁰ ni nio B 2. ³¹ lechnum 3 b. le-guchum B 5. ³² maximo 3 b. 4. 8 b. 4 b. 11. B3 — 5. ³³ His 3 b. ³⁴ alemannis 8 b. 4 b. 11. ³⁵ subiecit 8 b. ³⁶ theodonem 3. ³⁷ dedit i. fidem 1. data i. fide reliqui. ³⁸ q. illius ad 11 c. q. ad illius 11 d. ³⁹ fide 11 c. deest 10 g. ⁴⁰ ac defensione 3. ad defensionem deest 2 c. ⁴¹ defensionem 2. 2 b. 11 b. B 2 b. d. sui 6 b. ⁴² nullo B 2. 3. b. 3 d. 4. 4 b. 5. nulli B3 c. ⁴³ suadente B3 b. 3 d. p. nemini defectionem suadenti 8 b. 4 b. p. nulli defectionem suadenti B 2 b. p. ac defensione nemini defectionem suadenti Chesn. Bouq. (arbitrio certe suo ex diversis codicum lectionibus conflata.) ⁴⁴ assentiri 5. 6. 7. assentiri 2. 3 b. 3 c. 11. 11 b. ⁴⁵ Sique corr. Sicque 1. ⁴⁶ lassalo 3 b. ⁴⁷ vocatus corr. evocatus 1. ⁴⁸ provinciam B 2. provinciae praesse 8 b. ⁴⁹ uti B 3 — 4. ⁵⁰ wilci 3. uiulci 3 b. wilti 6. 7. wiltzi 4 b. wuils 8 b. uulci 11. uulzi B 2. vltzi aut vlti B 5. ⁵¹ propria 2. 3. B 4. 4 b. ⁵² id est deest B 2. ⁵³ elocutione 4 b. lingua 8 b. ⁵⁴ ueletabi 2. 3 p. 11. welezabi 3. weletabili 3 c. velatabi 7. weltabi B 5. ⁵⁵ auxiliatores 6. 6 b. 7. 10 b. B 2. 3 — 5. ⁵⁶ iuste 3 b. iussa 6 b. et iussa 7. iussa corr. iussae B 3. ⁵⁷ abodritos 3 b. 4. 8 b. 11. abodritos 6 b. ⁵⁸ fuerant 7. ⁵⁹ lacescebant 3. 4. 5. 8 b. 4 b. B 3 — 5 et alii fortasse. lacesabant 3 b. B 2. lacesabant 6 b. ⁶⁰ quidem 1. 2 c. 3. 3 c. 11 b. 11 c. 11 d. reliqui quidam. ⁶¹ deest 8 b. ⁶² oceano 3 b. B 2. ⁶³ latitudinis centum milia passuum excedit 10. 10 b. 10 c. 10 c. Bredowius pag. 170 ita et codicem Bodleianum legere animadvertit, quoa unde habuerit mihi non liquet, quum Schminkius p. 63 ea de re nihil dicat. ⁶⁴ huius q. 3.

NOTÆ.

¹ Cf. Suet. Aug., c. 21.

² l. e., virtute.

³ l. e., apud Aragisum. Cf. Chron. Moissiac., an. 809, Si 2, Annales Laurissenses, an. 784; Gregori Tu-

ron. Hist. epit.; c. 52.

⁴ Cf. Adami Bremensis Hist. ecclesiasticam, lib. II cap. 9, sqq., et de Situ Daniae, cap. 217, sqq.

tractior¹ inveniatur. Hunc multae circum sedent nationes; Dani² siquidem ac Sueones³, quos Nortmannos⁴ vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At⁵ litus australe Sclavi et Aisti⁶, et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc⁷ a rege bellum inferebatur⁸, Welatabi⁹. Quos ille una tantum, et quam per se gesserat, expeditione ita contudit¹⁰ ac domuit, ut ulterius imperata facere minime renuendum¹¹ iudicarent.

13. Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum, praeter Saxonicum, huic bello successit, illud videlicet, quod contra Avars¹² vel¹³ Hunos¹⁴ susceptum est. Quod ille et animosius quam cetera et longe maiori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam — nam hanc provinciam ea gens¹⁵ incolebat — expeditionem fecit; cetera¹⁶ filio suo Pippino¹⁷ ac praefectis¹⁸ provinciarum, comitibus¹⁹ etiam atque legatis, perficienda commisit²⁰. Quod cum ab his²¹ strenuissime fuisset administratum, octavo²² tandem²³ anno completum est. Quod²⁴ proelia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua²⁵ omni habitatore²⁶ Pannonia, et locus in quo²⁷ regia Kagani²⁸ erat, ita desertus²⁹, ut nec³⁰ vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas perit³¹, tota gloria decidit. Omnis pecunia³² et congesti³³ ex longo tempore thesauri direpti³⁴ sunt, neque ullum bellum contra Francos extortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint³⁵. Quippe cum³⁶ usque in³⁷ id temporis pene³⁸ pauperes viderentur,

tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia praetiosa in proeliis sublata, ut merito credi possit³⁹, hoc Francos Hunis⁴⁰ iuste eripuisse, quod Huni prius aliis⁴¹ gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt, Aericus⁴² dux Foroianus⁴³, in Liburnia iuxta Tharsaticam⁴⁴, maritimam civitatem, insidiis oppidanorum⁴⁵ intercoeptus⁴⁶, et Geroldus⁴⁷ Baioariae praefectus, in Pannonia, cum contra Hunos⁴⁸ proeliaturus aciem instrueret⁴⁹, incertum a quo, cum duobus tantum qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur⁵⁰, interfectus est. Caeterum incruentum pene⁵¹ Francis hoc bellum fuit, et prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius magnitudine sui⁵² traheretur.

14. Post quod et Saxonicum suae⁵³ prolixitati⁵⁴ convenientem finem accepit⁵⁵. Boemanicum⁵⁶ quoque et Linonicum⁵⁷, quae postea exorta sunt, diu durare non potuerunt; quorum utrumque ductu Karoli iunioris celeri fine completum est. Ultimum⁵⁸ contra Nortmannos, qui Dani vocantur, primo pyriticam⁵⁹ exercentes, deinde maiore⁶⁰ classe litora Galliae atque Germaniae vastantes, bellum susceptum est. Quorum rex Godefridus⁶¹ adeo⁶² vana spe inflatus erat, ut sibi totius Germaniae⁶³ promitteret potestatem; Frisiam⁶⁴ quoque atque⁶⁵ Saxoniam haud aliter atque⁶⁶ suas provincias aestimabat; iam Abodritos⁶⁷, vicinos suos, in suam ditionem redegerat, iam eos sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam⁶⁸, se brevi Aquasgrani⁶⁹, ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum; nec dictis eius, quamvis vanissimis⁷⁰, omnino fides abnebatur, quin potius⁷¹ pu-

VARIANTES LECTIONES.

¹ contretior B 2. ² tam 2. 3 b. ³ suesones 1. suesones 2. 3. suaues 3 b. ⁴ nordmannos 4. 8 b. 4 b. sic et infra. nordemannos 5. normannos 2. 3. 3 b B 2. normannos B 3. normanos B 4. normannos B 4 b. ⁵ Ad B 2. ⁶ haisti 11. aistri B 3 c. ul. agisti Bonq. ⁷ nunc corr., tunc 1. ⁸ inferebantur 1. ⁹ uelathabi 1. uelatabi 3 c. ueletabi 2. 3 b. 11. B. 3—4 weltabi B 5. ¹⁰ contulit 1. 3. 6. 6 b. 8. 10 c. B 2 c. conculit 3 c. percussit 3 b. contulit, corr. contudit 10. contrivit 10 b. ¹¹ renuendum 3 b. 8 b. 4 b. B 3 c. et alii fortasse. ¹² auaros B 2—4. aharos B 5. ¹³ siue 4. 8 b. 4 b. 11. B 2—5. ¹⁴ hunnos B 2. ¹⁵ eagestum B 2. ¹⁶ ceteras 8 b. ... perficiendas B. 3—4. cetera et f. 2. ¹⁷ pipino 3 b. 8 b. B 2. 3 c. ¹⁸ praefectus B 2. ¹⁹ deest B 2. ²⁰ comissit 1. ²¹ iis B 2. his B 2. ²² VIII B 3. 3 b. 4. 4 b. nona B 3 c. ²³ tamen 3 b. ²⁴ Quod 1. 2. 3 b. 6. 6 b. ²⁵ vasqua 3. ²⁶ habitatione B 3—4. ²⁷ qua B 2. ²⁸ kagani 3 b. 8 b. kagan 4 b. pagani B 2. ²⁹ disertus 2. ³⁰ ne 2. 4. 8 b. 4 b. 5. 10. 10 b. 10 c; 11. B 2—5. et Parisienses fortasse. ³¹ perit B 2. ³² pecunia 1. 2. 5? 6. reliqui pecunia. ³³ coniecti 3. ³⁴ disrepti B 2. ³⁵ sunt corr. sint 1. sunt B 2. ³⁶ deest, sed a scriptore additum 1. ³⁷ poene B 2. ³⁸ posset 8 b. 4 b. 9. B 2. 2 b. ³⁹ hunis ... huni, corr. hunnis ... hunni B 2. ⁴⁰ alius 1. ⁴¹ oelricus 1. aricus B 2 b. ericus 4. 8 b. 4 b. 6. 8. 10 c. B 2—5. ericius 10. 10 b. erich 5. hericus 2. 2 c. 3 b. 3 c. 6 b. 7. 11. 11 b. herico 3. 3. henricus 2 b. 10 g. 11 c. 11 d. ⁴² in foro. iulanus in 1. B 2. foroianus 3 c. B 2 b. foroianus 2. 8 b. 4 b. 5. 7. 10. 10 b. 10 c. 11 d. B 3—4. foroianus 9. foroianus 2 c. 11 c. foroianorum 8. ⁴³ tharsaticam 1. tarsaticam 8 b. 4 b. B 3—4. tarsicam 2. B 2. asaticam 3. ⁴⁴ opidariorum B 2—4. ⁴⁵ intercoeptus 1. reliqui interceptus. ⁴⁶ geroldus 8 b. 4 b. gerulus 3 b. 3 c. 3 c. geroldus 13. giraldus 3. ⁴⁷ hunos corr. hunnos B 2. unos 3. ⁴⁸ instrueret 1. 2 b. 2. 8. 9. 8 b. 4 b. instrueret corr. strueret 10. construeret 3 c. strueret 2. 3. 3 b. 4. 5. 6. 6 b. 7. 10 b c c. 10 f. 11. 11 b. 11 c. 11 d. B 2—5. ⁴⁹ comitabantur B 2. ⁵⁰ poene B 2. ⁵¹ ita 1. sua magnitudine 8 b. 4 b. reliqui sui magnitudine. ⁵² sua prolixitate 3 b. B 2. ⁵³ prolixitati corr. prolixitati 1. ⁵⁴ hic in editis cap 14. incipit. ⁵⁵ boemanicum 3 b. ⁵⁶ linonicum 3. 3 b. linonicum 6. linonicum al. liconicum al. lilonicum 4. lilonicum 8 b. linomicum B 5. ⁵⁷ U. quoque 8 b. ⁵⁸ piraticam 3 b. 8 b. 4 b. 11. B 3. 3 b. ⁵⁹ maiori omnes quos inspezi praeter 1. ⁶⁰ godefridus 4. 5. 6 b. 10. B 2—4. godefridus 6. gotefridus 10 b. gotofridus 3 b. 11. gotofredus 3. ⁶¹ adeo usque potestatem deest 3. ⁶² germannie 1. ⁶³ fresiam 2. B 5. ⁶⁴ et 8 b. ⁶⁵ quam B 3—4. ⁶⁶ abotricos 1. abotricos 8 b. abodyros 3 c. obodritos 11. ⁶⁷ enim B ⁶⁸ aquisgrani 2. 3. 3 b. 11. B 2—4. ⁶⁹ deest B 5—4. ⁷⁰ deest 8 b.

NOTE.

¹ A quibus Esthonia nomen accepit; Tacito, in D Rebus Geticis, cap. 25. Germ., cap. 45, Aestyi audiunt; cf. Jornandem, de l. e., quot.

taretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte praeventus. Nam a proprio satellite interfectus, et suae vitae et belli a se inchoati finem acceleravit.

45. Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos 47 — tot enim annis regnaverat — in diversis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate gessit. Quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter ampliavit, ut poene duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae quae inter Rhenum et Ligerim, oceanumque ac mare Balearicum iacet, et pars Germaniae quae inter Saxoniam et Danubium, Hrenumque ac Salam fluvium, qui Turingos et Sorabos dividit, posita, a Francis qui orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baiarii ad regni Francorum potestatem pertinerent, ipse per bella memorata primo Aquitaniam et Waconiam totumque Pirinei montis iugum, et usque ad Hiberum amnem, qui apud Navarros ortus, et fertilissimos Hispaniae agros secans, sub Dertosae civitatis moenia Balearico mari miscetur; deinde Italiam totam, quae ab Augusta Praetoria usque in Calabriam inferiorem, in qua Graecorum ac Beneventanorum constat esse confinia, decies centum et eo amplius passuum milibus longitudine porrigitur; tum Saxoniam, quae quidem Germaniae pars non modica est, et eius quae a Francis incolitur, duplum in lato habere putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis; postquam utramque Pannoniam, et adpositam in altera Danubii ripa Datiam, Histriam quoque et Liburniam, atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit;

A. deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Renum ac Visulam fluvios, oceanumque ac Danubium posita, lingua quidem paene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret. Inter quas fere praecipuae sunt Welatabi, Sorabi, Abodriti, Boemanni — cum his namque bello conflixit —; caeteras, quarum multo maior est numerus, in ditionem suscepit.

16. Auxit etiam gloriam regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam sibi consiliatis. Adeo namque Hadesonum, Gallitiae atque Asturicae regem, sibi societate devinxit, ut his cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium suum appellari iuberet. Scotorum quoque reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam inclinatos, ut eum nunquam aliter nisi dominum, seque subditos et servos eius, pronuntiarent. Extant epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus eorum erga illum indicatur. Cum Aaron, rege Persarum, qui excepta India totum pene tenebat Orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut his gratiam eius omnium qui in toto orbe terrarum erant regum ac principum amicitiae praeponeret solumque illum honore ac munificentia sibi colendum iudicaret; ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad sacratissimum domini ac Salvatoris nostri sepulchrum locumque resurrectionis miserat, ad eum venissent, et ei domini sui voluntatem indicassent, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus legatis suos adiungens, inter vestes et aromata, et ceteras orientalium terrarum opes, ingentia illi dona direxit, cum ei ante

VARIANTES LECTIONES.

¹ a se deest 1. ² accelerant corr. acceleravit 1. ³ XLVIII. 3 b. quadraginta quatuor B 5. ⁴ quod B 2. ⁵ ac B 2. ⁶ gessit corr. gessit 1. ⁷ pipini 6. pipinum 3 b. 8 b. 11. B 2. 3 c. ⁸ duplum B 2. ⁹ gallicae 6. ¹⁰ hrenum 3. 3 c. B 2. renum 3 b. B 3—5. ¹¹ eligerem 3. ligerem 4. 6. 6 b. B 5. ligurum 10. ¹² oceanumque 3 b. B 4 b. ¹³ ad B 2. ¹⁴ intra 8 b. ¹⁵ rhenumque 4. 11. renumque 3 b. B 2—5. ¹⁶ thuringos 2. 3 b. 3 c. thuringo 6. turios B 2. toringos B. 3. 3 c. d. ¹⁷ sarabos 11. B 3 b. 4 b. ¹⁸ postea 1. 2. 3. 7 c. 8 b. 4 b. 9 b. 10 f, g, h. ¹⁹ pertinent B 3—4. ²⁰ guasconiam 3. ²¹ pirenei 3 b. 11. B 3 b. 4 b. pyrinei 4. B 2. 5. pyrenei 8 b. ²² hyberum 4 b. 10 b. 10 c. B 4. 5. ²³ nauarros corr. nauarros 1. nauarros 2. 5. nouarros 3 b. naorros 3 c. ²⁴ fertilissimos corr. fertilissimos 1. ²⁵ sul 1. ²⁶ tortose 3. 3 b. dertusae 8 b. dertote 10 b. ²⁷ moenibus 6. 6 b. 7. ²⁸ balearico 3 b. ²⁹ angusta 1. augusto 3 b. ³⁰ qualabriam 3. ³¹ beneventorum, secunda manu beneventanorum 1. ³² tam 3 b. tunc 6. B 2. ³³ saxonia B 2. ³⁴ duplum B 2. et ad eam quae a f. i. latitudine dupla putatur 8 b. ³⁵ appositum B 2. oppositam 8 b. ³⁶ dariam B 2. ³⁷ histriam B 2. 4. 4 b. ³⁸ liburneam B 2. ³⁹ ab corr. ob 1. ⁴⁰ renum 1. alii rhenum. ⁴¹ lineae superscriptum 1. iusulam 1. visulam 2. guisaram, corr. guiseram 3 b. uissulam B 2. uisulam corr. insulam B 5. insulam 5. 6. B 3 d. 4 b. vistulam 8 b. ⁴² fluvios corr. fluvius B 2. ⁴³ oceanum 1. oceanumque 2. 2 b. 3 b. 11 d. B. 2. 2 b. ⁴⁴ penae 4. poene B 2. ⁴⁵ similes B 2. ⁴⁶ voci huic aquis superscriptum et iterum deletum 1. ⁴⁷ eos tributarios B 2. 5. ⁴⁸ effecerit 8 b. ⁴⁹ uuelatabi 3 b. 11. muclatabi B 3. wellatabi B 5. ⁵⁰ sorobi B 3—4. sorabe B 4. ⁵¹ obodriti B 2—4. abotriti 8 b. ⁵² boemanni 3 b. 4. 6. 11. B 3—5. ⁵³ Hoc sit B. 2. ⁵⁴ etiam et B 2. 3—4. ⁵⁵ sibi per a. 1. 2? ⁵⁶ conciliatus B 2. ⁵⁷ adefonsum 2. 2 b. 2 c. 3. 5 b. 10 g, h. B 2. adefonsum 3 c. aedefonsum 6. adeseonsum, corr. adefonsum G h. adefonsum 5. adefonsum B 3. 3 b. 3 c. 3 d. ad effesum B 4. 4 b. haldefonsum 8. 11 c. hasdestinum 7. alefensum 8 b. 9 b. 9 b. ⁵⁸ galliciae 4. 5. 6. 6 b. galitiae 8 b. galatae B 2. 3 b. galiciae 3 b. B 5. ⁵⁹ arturicae B 2. asturiae 3. asurice 3. ⁶⁰ regem s. s. d. deest B 5—4. ⁶¹ his, corr. is 1. his 3 b. 6. G b. B 2. reliqui is. ⁶² deest 1. 2. 3 b. 5. ⁶³ apud illum deest B 2. ⁶⁴ scotorum 4. 6. B 2. 3. 3 d. 4. 4 b. ⁶⁵ subditus 1. ⁶⁶ extat corr. extant 1. ⁶⁷ effectus 4. B 2. ⁶⁸ poene B 2. ⁶⁹ his 1. 3. 5. reliqui is. ⁷⁰ regnum B 2. ⁷¹ s. mundi 3.

NOTÆ.

^a Vistula, quae et anno 1251 in iure municipalium Culmensi Wizele et Wizele audit.

b I. e. is.

paucos annos cum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret¹ elephantum². Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus³, Michael⁴ et Leo, ultro⁵ amicitiam ac⁶ societatem eius expetentes, complures⁷ ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter⁸ susceptum a⁹ se imperatoris nomen et ob hoc eis¹⁰, quasi qui¹¹ imperium eis eripere vellet, valde suspectum, foedus firmissimum statutum¹², ut nulla inter partes cuiuslibet scandali remaneret occasio. Erat enim semper Romanis et Graecis Fraucorum suspecta potentia, unde¹³ et illud Graecum extat proverbium¹⁴: ΤΟΝ¹⁵ * ΦΑΝΚΟΝ ΝΑΟΝ ΕΚΙΣ, ΓΙΤΟΝΑ ΟΥΚ ΕΚΙΣ¹⁶.

17. Qui cum tantus¹⁷ in ampliando regno et subigendis exteris nationibus existeret, et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit. Inter quae¹⁸ praecipua¹⁹ fere²⁰ non immerito videri possunt basilica²¹ sanctae Dei genitricis²² Aquisgrani²³ opere mirabili constructa, et pons apud Mogontiacum²⁴ in Reno²⁵ quingentorum passuum longitudinis — nam²⁶ tanta est ibi fluminis latitudo. Qui tamen uno antequam decederet²⁷, anno incendio inflagravit²⁸, nec resciri potuit propter festinationem illius decessum²⁹, quanquam in ea meditatione esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco³⁰ civitate, iuxta villam cuius³¹ vocabulum³² est Engilenheim³³, alterum Noviomagi super Vahalem³⁴ fluvium qui Batavorum

A insulam a parte meridiana praeterfluit. Praecipue tamen aedes sacras^b, ubicunque in toto regno suo vetustate conlapsas comperit³⁵, pontificibus et patribus ad quorum curam pertinebant, ut restaurarentur, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent^c. Molitus est et classem contra bellum Nortmannicum³⁶, aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt oceanum; et quia Nortmanni³⁷ Gallicum litus atque³⁸ Germanicum assidua infestatione vastabant, per omnes portus et hostia³⁹ d fluminum, qui⁴⁰ naves recipi posse videbantur, stationibus et excubiis dispositis, ne qua hostis exire potuisset, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in littore provinciae Narbonensis B ac Septimaniae, toto etiam⁴¹ Italiae littore usque Romam, contra Mauros nuper pyriticam⁴² exercere adgressos⁴³; ac per hoc nullo gravi dampno vel Italia a Mauris⁴⁴ vel Gallia atque Germania a Nortmannis⁴⁵ diebus suis affecta est, praeter quod Centumcellae, civitas Etruriae⁴⁶, per proditionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia⁴⁷ quaedam insulae Germanico littori contiguae a Nortmannis⁴⁸ depraedatae sunt.

18. Talem^e eum in tuendo et ampliando⁴⁹ simulque ornando regno⁵⁰ fuisse constat⁵¹. Cuius⁵² animi dotes, et summam in qualicumque, et prospere et adverso, eventu mirari liceat⁵³ constantiam⁵⁴. Ceteraque⁵⁵ ad interiorem atque domesticam vitam pertinentia iam ab⁵⁶ hinc dicere exordiar⁵⁷.

Post mortem patris cum fratre regnum partitus, C tanta patientia⁵⁸ simultates et invidiam eius tulit, ut

VARIANTES LECTIONES

¹ miserit 11. ² elephantum 6 b. B 4—5. elephantem 2. 11. heletantem 3 b. elephantem 8 b. ³ niciphorus 1. 4. 10. niciphorus 6. niciphorus 6 b. niciphorus 11 d. niciphorus 2. nichiforus 8. nichiforus 3. niciphorus 8 b. 7. 9. naiforus B 2. naiphorus B 2 b. ⁴ michael 3. 4. B 2. 3. 3 b. ⁵ ultra *seniori manu corr.* ultro B 2. ultra B 3. 3 c. d. ⁶ et 3. 4. 8 b. 5. 9. 11. B 2—5. ⁷ cum plures 1. quamplures 2. ⁸ deest, sed *secunda manu additum*. 1. ⁹ deest, sed ab ipso scriptore adjectum. 1. ¹⁰ hoc eis *corr.* eis 1. hoc ei 9 b. B 2. hoc eis B 3—5. ¹¹ deest 10. 10 b. 10 c. B 2. ¹² posuit B 2. ¹³ unde usque *εχς* deest 2 c. 5. ¹⁴ hic, *adiecta supremae Caroli voluntatis superscriptione, desinit codex* 6. proverbium. francorum genus amicos habet, vicinos non vult habere B 5. ¹⁵ deest 2. 3. ¹⁶ *Hæc in reliquis codicibus vario modo corrupta; nullus tamen, ut editi, legit τὸν φραγκῶν φίλον ἔχον, γίτρον οὐκ ἔχον.* ¹⁷ strenuus 3. ¹⁸ quaeque B 2. ¹⁹ praecipue *corr.* precipua 1. ²⁰ fere 1. 2. 3 c. 4 b. 5. 8. 9. 10. 10 b. 10 c. 10 c. 13. *deesse videtur in reliquis.* ²¹ in hac voce *desinit codex* 3. ²² g. mariae 1. 11 c. ²³ aquis mirabili opere 1. ²⁴ magontiacum *corr.* mogontiacum 1. mongontiacum B 2. magontiacum 11. maguntiacum Bouq. ²⁵ rheno 4. 11. Bouq. hreno B 2. ²⁶ deest B 2—5. ²⁷ deceret 1. ²⁸ conflavit 4. ²⁹ discessum B 2. 3 b. 3 c. ³⁰ maguntiaco 3 c. magontiaco 7. 11. moguntiaco 6 b. 8 b. ³¹ cui 2 b. 2 c. 3 c. 8 b. 6 b. 7. 8. 10. 10 b. 10 c. 11 b. 11 d. 13. B 2—5. ³² nomen 7 c? 8 b. 11 d. ³³ ingilenheim 4. 5. 4 b. 6 b. 10. 10 b. 10 c. 11. B 5. ingiletheim B 2. enngilechcim B 2. engiletheim 3 b. ingilemheim 11 c. ingilemhem 8. ingelenheim B 4 b. ingelentheim B 3. 3 b. 3 d. ingelentheim B 3 c. ingelehem 2 b. 3. ingelenhim 9. ingelebem 3 c. ingelhem 2 c. ingelheim 8 b. B 2 b. ³⁴ vahalem 8 b. ³⁵ reperit 11 B 5. ³⁶ nordomannicum 1. et alii. nortmannicum 10. 10 c. 11. B 5. etc. nordismannicum 5. normannicum 3 b. nortmannicum hic, et per totum opus nortmanni etc. scribendum esse videtur. contra nordmannos 8 b. ³⁷ nordmanni 4. 8 b. B 3. 3 b. 3 c. nordomanni 3 b. B 2. nordismanni 5. ³⁸ atque germanicum deest B 3—4. ³⁹ ostia 4. 8 b. B 3 b. c. hortus B 2. ⁴⁰ qui 1. que 2 11 c. B 3 d. qua reliqui. ⁴¹ deest 4. ⁴² piraticam 8 b. 11. B 3—4. ⁴³ adgressus 1. aggressus B 3. 3 c. 3 d. ⁴⁴ a mauris italia 2. 4. 5. 8 b. 11. ⁴⁵ nordomannis 1. 2. nardomannis B 2. normannis 3 b. nordimannis B 3 d. reliqui nordmannis et nortmannis. ⁴⁶ hetru-riarum 8 b. ⁴⁷ fresia B 5. ⁴⁸ vide supra ⁴⁹ ampliando 1. ampliando 4. amplificando 11. ⁵⁰ deest B 2. ⁵¹ prestat 1. ⁵² cuius 2. ⁵³ mirari liceat in codice 1. eadem manu lineae superimpositum; *adest praeterea in* 2. 2 b. 2 c. 3 b. 3 c. 3 c. ⁵⁴ deest in reliquis. ⁵⁵ maldelgradam scilicet Gemblac. ⁵⁶ Hic incipit codex B 1. — Ceteraque 2. cetera 3 c. cetera quae B 1. 2. 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. ceteraque quae B 3 c. et cetera quaeque B 5; reliqui ceteraque. ⁵⁷ a scriptore lineae superimpositum 1. 3 c. iam ab deest 8 b. ⁵⁸ exordior B 2. Liber primus finit. Incipit secundus B 3 c. ⁵⁹ sapientia 1. 2. 3 b. reliqui patientia.

NOTÆ.

^a I. e., Francum amicum habeas, vicinum non habeas. Graecum et ei tunc temporis i legi solitum, apparet.

^b Cf. Suet. Aug. c. 30.

^c Cf. Capitulare ad Salz. anno 804. 2. 1. et Capit. Aquisgranense a. 807, c. 7.

^d I. e., ostia.

^e Cf. Suet. Aug., c. 61.

omnibus mirum videretur, quod ne ¹ ad iracundiam A regis, quam illa suadente acceperat ⁴⁸. Decessit ⁴⁹ tandem ⁵⁰ post mortem Hildegardae ⁵¹, cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset; quam ille in eadem basilica qua pater situs est, apud sanctum Dionisium ⁵², magno cum ⁵³ honore fecit humari. Erat ei ⁵⁴ unica soror, nomine Gisla ⁵⁵, a puellaribus annis religiosae conversationi ⁵⁶ mancipata, quam similiter ut matrem magna ⁵⁷ coluit pietate; quae etiam, paucis ante obitum illius annis, in eo quo conversata est monasterio decessit.

19. Liberos suos ita ⁵⁸ censuit ⁵⁹ instituendos, ut tam filii quam filiae ⁶⁰ primo liberalibus studiis, quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, cum primum aetas patiebatur, more Francorum B equitare, armis ac venatibus ⁶¹ exerceri fecit, filias vero lanificio adsuescere, colloque ac fuso ⁶², ne per otium torperent, operam impendere, atque ⁶³ ad omnem honestatem erudiri ⁶⁴ iussit. Ex his ⁶⁵ omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur ⁶⁶, amisit, Karolum, qui maior natus ⁶⁷ erat, et Pippinum ⁶⁸, quem regem Italiae ⁶⁹ praefecerat, et Hruodrudem ⁷⁰, quae filiarum eius primogenita, et a ⁷¹ Constantino, Graecorum imperatore ⁷², desponsata ⁷³ erat. Quorum Pippinus ⁷⁴ unum ⁷⁵ fi-

1 nec 3 b. B 1—4. ² longobardorum 3 b. B 3—5. ³ caussa 4. ⁴ deest B 1. 2. ⁵ hildigardem 4. 10. 10 b. 10 c. hildigardam 3 b. 5. hildigardim 4 b. hildegardim 8 b. ⁶ suavorum 4. B 2. suevorum 10. 10 b. 10 c. B 5—5. ⁷ et 4. deest in reliquis. ⁸ pipinum 11. B 2. ⁹ hludouicum 4. B 1. 2. ludoicum 5. ludouicum 3 b. 8 b. 11. luodewicum B 3 b. 4. 4 b. 5. ludwicum B 3. 3 c. ludobicum B 5 d. ¹⁰ hruodrudem 2 b. 3 c. hruodrudem 5. hruotrudem 3 b. 11 d. hruodhrudem 6 b. hruodtrudem 7. hruodtrudem 11 c. hruadrudem B 1. 2. 2 b. hruddrudem 9 b. 12. hruotrudem 2 c. hruotrudem 4 b. rotrudem 3^r, ruodrudem 10. ruotrudem et rotrudem 8. 11. 11 b. B 3.—5. rotrudim 8 b. gerdrudem 10 b. 10 c. ¹¹ berktam 4. 10 b. B 3 c. berctham 3 c. bertam 2 c. 3^r. 3 b. 8 b. 6 b. 7. 8. 11. 11 b. B 2 b. ¹² giselm B 2. 3 b. 4. 4 b. 5. gisalam B 1. 3. 3 c. 3 d. gisilam 10 c. ¹³ theoderanam 3^r. theodeiadam 5. theodoradam B 2. 2 b. theodoratam 10. 10 b. 10 c. theodradam 2 c. 11. 11 b. theohradam 11 c. theotradam 11 d. theodoram 3 b. B 3—5. thedradam 8 b. ¹⁴ hitrudem 3 b. eltrudem 3^r. hildrudem 10. hildrudim 8 b. hiberudem B 3 d. ¹⁵ hruodhaidem 4. 5. 6 b. 7. hruohaidem 9. hruodhadem 3 c. 11 c. hruodhadam 12. hruothadam 11 d. hruodgadem 3 b. hruothadem 2 b. ruodhaidem 1. 2. 10 b. 10 c. ruothaidem 10. B 5. ruodharpam 8. ruodadam 11. 11 b. roladam 3^r. ruadhaidem B 1. 2. 2 b. 3. 3 c. 3 d. ruathaidem B 3 b. 4. 4 b. ruothaidem B 5. rothaidem 2 c. 8 b. rudhaidem 10 c. ¹⁶ uastrada B 5. ¹⁷ orientalem B 2. orientali B 3—4. ¹⁸ conubia B 1. conubia B 2. ¹⁹ uastrada B 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. ²⁰ leodgardam 11 c. leotgardam 2. 2 b. 3 b. leotghardam 3 c. leogardem 2 c. letgardam 3^r. leodegardam 11. 11 b. luodgardam 11 d. liutgardam 4. 5. 6 b. 7. B 1. 3. 3 b. 3 d. 4. 4 b. liuthgardam B 3 c. liutgradam 8. liutgardam B 2. 2 b. luidgardim 8 b. ²¹ liberum nihil 1. 2. liberorum nichil B 3—4. ²² nil liberum 3 b. ²³ Post eius mortem 1. ²⁴ quatuor habuit concubinas, mathalgardim scilicet, quae peperit ei filiam nomine rudhildam, gersuindam etc. 8 b. (rothildim) 10 f. 10 h. ²⁵ gersuindam B 1. 3 b. 3 d. 5. gesuindam 3 b. ²⁶ deest 3 b. 5. nomine 2. 4. 8 b. 18. 10 b. 10 c. B 2 b. 3—5. ²⁷ adatrud B 1. adaltrudis 11 11 b. adalhrud 2. 4. B 2. 2 b. 3. 3 d. adatorud 6 b. adaltrud B 5 b. adaltrat B 4. 4 b. adalhrud B 5. adalhrud 5. adalrud 10 b. adalruht 10. adalhrud 7. altrud 11 c. 11 d. adeldrudis 8 b. ²⁸ reginam corr. rehinam B 3. reinam 8. B 3 b. rehinam B 3 c. remam B 4. 4 b. regiam 2 b. ²⁹ dronem corr. drogonem 1. drogonem 10 10 b. 10 c. drougonem B 5. ³⁰ hugonem 3 c. 7. 10 c. 11 c. 11 d. B 1—4. ugonem 9. ³¹ allindem, corr. adallindem 1. adalindem 6 b. 10. adillindem 10 b. adallindam 2. 2 b. 3 b. 8. 10 c. B 1.—2. 2 b. 3. adillindam B 3 b. 3 d. 4. 4 b. adlindam B 8 c. atlindam 3^r. adalintam 11 c. aluidam 10 g. adalindam 2 c. 11. 11 b. 11 d. adelluidam 8 b. ³² theodericum 2. 4. 4 b. 10. B 5. theodericum 3 b. 5 10 b. 10 c. B 3—4. theodricus B 2. thedericum 8 b. ³³ berthrada 4. B 3. 3 c. d. berthrada 11. berthrada 3 b. 8 b. B 3 b. perhrat B 4. bethrada B 5. ³⁴ magna 3 b. 11. ³⁵ renentia 1. ³⁶ nullaquam B 1. 2. nunquam B 5. ³⁷ inter eos 8 b. ³⁸ susceperat B 2—4. uxorem acceperat 9 b. 10 f. ³⁹ Decessit 1. Discessit B 1. ⁴⁰ tamen B 2. ⁴¹ hildegarde 7. hildigardae 3 b. 4. 11. B 5. hildegardis 8 b. ⁴² dyonisius 4. B 2. ⁴³ deest 4. ⁴⁴ enim 2. 3 b. unica ei 1. ⁴⁵ gysla B 1. gisela B 5. gisila 10 b. c. ⁴⁶ religione m. B 2. ⁴⁷ summa B 5. ⁴⁸ ante B 1. 2. ⁴⁹ consuit B 2. ⁵⁰ filii quam nepotes 8 b. ⁵¹ mira corrigendi audacia! ⁵² venationibus 8 b. B 3—4. ⁵³ fusio 4. ⁵⁴ adque, 2a manu atque 1. ⁵⁵ erudire B 1—4. ⁵⁶ iis 8 b. ⁵⁷ moriretur, 2a manu moreretur 1. moriretur 4. B 1. moreretur. 8 b. B 2. et alii. ⁵⁸ natu maior 4. 11. B 1—5. ⁵⁹ pipinum 11. B 2 5 c. ⁶⁰ i. r. B 5. ⁶¹ hruodrudem 9. hruodtrudem 3 b. 11 c. hruothrudem B 1. hruotrudem B 2. 11 d. hruodtrudem 2 b. 6 b. 7. hruodrudem B 3. hruodrudem B 3 b. troudrudem B 3 c. herdrudem B 3 d. . . B 4. routrudem B 4 b. routrudem B 5. ruotrudem 8. 11. 11 b. ruodhrudem 10. ruodrudem 10 b. 11 c. rotrudim 8 b. ⁶² deest 2 b. 3^r. 7. 8. 8 b. 11 c. d. B 2 b. ⁶³ imperatori 8 b. 11 d. ⁶⁴ desponsata B 1. d. erat deest B 2. ⁶⁵ pipinus 11. B 2. 3 c. d. ⁶⁶ unicum B 1. 2. 3. 3 b. c. d. 4. 4 b.

VARIANTES LECTIONES.

NOTÆ.

lium suum Bernhardum ¹, filias autem quinque, Adalheidem ², Atulam ³, Guntradam ⁴, Berthaidem ⁵, ac Theoderadam ⁶, superstites reliquit ⁷. In quibus rex pietatis suae praecipuum documentum ostendit, cum, filio defuncto, nepotem patri ⁸ succedere, et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac filiae, pro magnanimitate qua exercebat, nimis ⁹ patienter ¹⁰ tulit, pietate videlicet, qua non minus insignis ¹¹ erat, compulsus ad lacrimas. Nuntiato ¹² etiam sibi Adriani ¹³ Romani ¹⁴ pontificis obitu, quem in ¹⁵ amicis ¹⁶ praecipuum habebat, sic fleuit ¹⁷, ut filium aut ¹⁸ si fratrem amisisset carissimum. Erat enim in amicitia ¹⁹ optime temperatus, ut eas et facile admitteret ²⁰ et constantissime retineret, colebatque sanctissime quoscumque hac ²¹ adfinitate sibi coniunxerat. Filiorum ac filiarum tantum ²² in educando curam habuit, ut nunquam domi positus sine ipsis caenaret ²³ numquam iter sine illis ageret ²⁴: adequitabant ²⁵ ei filii, filiae veropene ²⁶ sequebantur, quarum agmen extremum ex satellitum numero ad hoc ordinati tuebantur. Quo cum pulcherrimae essent et ab eo plurimum diligenterentur, caesurum dictu ²⁷, quod nullam earum ²⁸ cuiquam aut suorum aut exterorum nuptum dare voluit; sed omnes secum usque ad obitum suum in domo ²⁹ sua retinuit ³⁰, dicens, se earum contubernio carere non posse. Ac propter hoc, licet alias felix, adversae fortunae malignitatem expertus est; quod tamen ita dissimulavit, ac si de eis nulla umquam alicuius probri suspicio exorta, vel fama dispersa fuisset ³¹ d.

20. Erat ei filius nomine Pippinus ³², ex concubina ³³ editus, cuius inter ceteros facere mentionem ³⁴ distuli; facie quidem pulcher, sed gibbo ³⁵ deformis.

Is ³⁶ cum pater, bello ³⁷ contra Hunos ³⁸ suscepto, in Baioaria hyemaret ³⁹, aegritudine simulata, cum quibusdam e primoribus Francorum, qui ⁴⁰ eum vano regni promissione inlexerant, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et dampnationem coniuratorum ⁴¹ detonsum in coenobio ⁴² Prumia religiosae vitae, iamque volentem, vacare permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores partim luminibus orbiati, partim membris incolumes ⁴³, omnes tamen exilio deportati sunt ⁴⁴; neque ullus ex eis est interfectus, nisi tres ⁴⁵ tantum qui, cum se, ne comprehenderentur, strictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coerceri non poterant, interempti sunt. Harum tamen coniurationum Fastradae ⁴⁶ reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur, et idcirco in ambabus ⁴⁷ contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati ⁴⁸ consentiens, a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine immaniter ⁴⁹ exorbitasse videbatur. Ceterum ⁵⁰ per omne vitae suae tempus ita cum summo omnium amore atque favore et domi et foris conversatus est, ut nunquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota a quoquam fuisset obiecta.

21. Amabat ⁵¹ peregrinos, et in eis suscipiendis ⁵² magnam habebat curam, adeo ut plerumque ⁵³ eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno non inmerito videretur onerosa. Ipse tamen prae ⁵⁴ magnitudine animi huiusmodi pondere minime gravabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede compensaret.

22 ⁵⁵ Corpore ⁵⁶ fuit amplo ⁵⁷ atque robusto ⁵⁸, statura

VARIANTES LECTIONES.

¹ bernhardum b 3. berhwardum B 2. berinhardum B 3. d. berinardum B 5. c. bernardum 11. bernhartum 8b. ² adaleidem 2b. 3b. 3 c. 11. 11 b. adalheidem B 2. adalheidam 11 d. B 4. 4 b. adalheidam B 3. 3b. c. adelheidem B 3 d. adelheidem B 5. adelheidem 8 b. ³ attulam 2 c. 9. 11 d. B 3. 3 d. 5. altilam B 4. attilam B 4 b. atalam 8 b. ⁴ guntradam B 5. gundratam B 1. 2. gunttradam 2c. gundradam 2b. 4. 5. 6 b. 7. 8 b. 9. 10. 10 b. 10 c. 11. 11 b. c. et reliqui omnes praeter 1. et 2. qui gontradam, 3b. qui gundeadem, legunt. ⁵ berthaidem 8. 8 b. 10. berthaidam 2b. 11. 11 b. d. B 3. 3 b. 3 d. 4. bertaidam 11 c. perthaidam B 1. 2. bertraidem 3 b. bertradam B 3 c. berthaidam B 4 b. bertham B 5. ⁶ theoderatam 10 B 1. theodoratam 10 b. B 2. theoderadam 4 b. theodoraidam B 3. 3 b. c. d. 4. 4 b. theodradam 2 c. 10 c. 11. 11 c. d. B 5. thedradam 8 b. ⁷ reliquid 1. 2. 10 c. reliquit reliqui ⁸ patris 4. fratris B 1. ⁹ nimis 1. 2. 3 ¹⁰ 11 d. minus reliqui. ¹⁰ non minor erat 1. reliqui ut in textu. ¹¹ Nutiato 1. Nonciato 3 c. Nonciato 3 c. ¹² hadriani 4. ¹³ deest 3 8 b. B 3—4 b. ¹⁴ in amicis deest, et secunda manu adiectum 1. ¹⁵ in amicitia 10 c. B 3—5. quem amicum 8 b. ¹⁶ flevit ut filium aut si fratrem amisisset carissimum 1. flevit ac si carissimum filium aut fratrem amisisset 2. flevit ac si fratrem aut carissimum filium amisisset 3 h. 4. 5. 7 a. 8 b. 9. 10. 10 b. 10 c. 6 b. B. 1—5. 7. ita certe et Parisienses. f. ac si f. aut filium karissimum a. 11. ¹⁷ ac 3 b. ¹⁸ amicitia corr. amicitia 1. ¹⁹ ac B 1. 2. 3. ²⁰ tantum 1. 2. 5. B 1—5. ²¹ faceret 3 b. 4. 5. 8 b. 10. 10 c. 11. Gemblac. faciebat B 1—5. ²² adequitabant, corr. adequitabant 1. ²³ paene B 1. pene B 3. 3 d. 4 b. penes 6 b. B 2. 5. paulo 10 c. ²⁴ deest 8 b. ²⁵ eorum, corr. earum 1. ²⁶ domu, corr. domo 1. ²⁷ retinuit 4. 5. ²⁸ deest 8 b. 4 b. ²⁹ pipinus 11. B 2. 3. 3 b. ³⁰ m. f. 3 b. 4. 5. 7 a. 9. 10. 10 b. 11 c. B 1—5. certe et alii. mentionem nullam fecimus 8 b. ³¹ gibbo 3 c. gypbo B 1. gypbo 10. 10 b. c. B 2. 3. 3 c. 3 d. 4. 4 b. gippo B 3 b. gybbo B 5. ex corr. 3 c. ³² His B 2. ³³ bellum suscepti 1. ³⁴ hunnos 2 c. 11 d. ³⁵ hyemaret 2a m. corr. hyemaret 1. hiemaret 3 b. 4. 10. 10 b. c. 11. B 1—5. et alii. ³⁶ qui sibi . . . illuserant 8 b. deest 3. ³⁷ cenubii B 1. 2. ³⁸ prima 11. ³⁹ incolomes 4. B 1—5. ⁴⁰ in exilium acti sunt 8 b. ⁴¹ ill. corr. hi B 2. in B 2. ⁴² uastradae B 5. ⁴³ in a. lineae superscriptum 1. ⁴⁴ crudelitate B 1. 2. ⁴⁵ deest, 2a manu suppletum 1. ⁴⁶ Sequentia in editis capituli 21 adiciuntur. ⁴⁷ Amabat 1. ⁴⁸ et eorum suscipendorum 8 b. ⁴⁹ plerumque 1. 5. deest in reliquis. ⁵⁰ pro 8 b. ⁵¹ capp. 22—26 usque qua ab infantia desunt 5. ⁵² deest 3 c. ⁵³ robusta st. B 1. 2.

NOTÆ.

^a Cf. Suet. Aug., c. 65.

^b Cf. ibid., c. 66.

^c Cf. ibid., c. 64.

^d Hruothrudem Hludowicum abbatem S. Dionysii, Bertham Angilbertum filios genuisse, constat.

^e Hilmiltrude, Ann. Lauriss. min. T. I, p. 119, 2. Pro legitima eam habuisse videtur Stephanus III papa, in epistola 45 codicis Carolini.

^f Cf. Suet. Tiber., c. 68; Aug. 79, Calig. 50.

eminenti, quae tamen iustam non excederet — nam A septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse mensuram ¹ — apice ² capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paululum ³ mediocritatem ⁴ excedenti, canitie pulchra ⁵, facie laeta et hilari. Unde formae auctoritas ⁶ ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur ⁷, quamquam cervix obesa et brevior ⁸, venterque projectior ⁹ videretur: tamen haec ¹⁰ caeterorum membrorum celabat aequalitas ¹¹. Incessu firmo, totaque corporis habitudine virili, voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret; validitudine prospera ¹², praeter quod, antequam decederet, per quatuor ¹³ annos crebro febribus ¹⁴ corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret ¹⁵. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat, quos pene exosos habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere, et elixis adsuescere suadebant. Exercebatur assidue equitando ¹⁶ ac venando, quod illi ¹⁷ gentilicium erat: quia vix ulla in terris natio invenitur ¹⁸, quae in hac arte ¹⁹ Francis possit aequari. Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens, cuius ²⁰ adeo peritus ²¹ fuit, ut nullus ei iuste valeat ²² anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani ²³ regiam extruxit, ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim ²⁴ habitavit. Et non solum filios ad balneum, verum ²⁵ optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis ²⁶ turbam, invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una lavarentur ²⁷.

23. Vestitu ¹ patrio ², id est francisco ³ ⁴, utebatur. Ad corpus camisam ⁵ ⁶ lineam ⁷ et feminalibus ⁸

lineis induebatur; deinde tunicam ⁹ quae limbo serico ¹⁰ ambiebatur, et tibialia ¹¹; tum ¹² fascioliis crura, et pedes caltiamentis ¹³ constringebat, et ex ¹⁴ pellibus lutrinis ¹⁵ et ¹⁶ murinis ¹⁷ thorace confecto humeros ¹⁸ ac ¹⁹ pectus hyeme ²⁰ muniebat; sago veneto amictus, et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus ²¹ aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato ²² ense utebatur, quod tamen non nisi in praecipuis festivitibus, vel si quando exterarum gentium legati venissent ²³. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat, nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel, Adriano ²⁴ pontifice petente, et ²⁵ iterum Leone successore eius supplicante, longa tunica et clamide amictus, calceis quoque Romano more ²⁶ formatis induebatur.

In festivitibus ¹ veste auro texta ² et calciamentis gemmatis ³, et fibula aurea sagum adstringente ⁴, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat; aliis autem diebus habitus eius parum ⁵ a communi et ⁶ plebeo abhorrebat.

24. In cibo ¹ et potu temperans ², sed in potu temperantior ³, quippe qui ebrietatem in quacumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abominabatur ⁴. Cibo enim non adeo abstinere poterat, ut saepe quereretur ⁵, noxia corpori suo esse ieiunia. Convivabatur ⁶ rarissime, et hoc praecipuis tantum festivitibus ⁷, tunc tamen cum magno haminum numero. Caena ⁸ cotidiana quaternis tantum ferculis praebatur, praeter assam, quam venatores veribus ⁹ inferre solebant, qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur. Inter ¹⁰ caenandum aut aliquod acroama ¹¹ aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiae ¹² et antiquorum res ¹³ gestae ¹⁴. Delectaba-

VARIANTES LECTIONES.

¹ figuram 8 b. ² a. c. r. deest 3 c. ³ paululum B 1. ⁴ in mediocritatem 1. 2. ⁵ inerat 8 b. ⁶ hoc B 1. 3. 3 b. ⁷ quattuor B 1. 2. ⁸ febrius, corr. febribus 1. ⁹ claudicaret 10. 10 b. c. claudicabat 11. B 5. claudicavit 3 b. ¹⁰ ei 1. ¹¹ repperit 1. ¹² re 8 b. ¹³ cuius p. a. f. u. n. e. i. v. anteferri in mary. 2a manu adiecta 1. ¹⁴ p. a. 1. ¹⁵ potuerit 8 b. ¹⁶ aquis granum corr. aquis grani 1. ¹⁷ continuo 8 b. ¹⁸ verum et 11. ¹⁹ deest 8 b. ²⁰ pario 3 b. ²¹ francico 4. 8 b. B 5. frantia B 1. 2. francio 10. 10 b. 10 c. B 3. 3 b, c, d. frantio B 4. 4 b. ²² camisiam 2. 2 b. 2 c. 3 3 b. 3 c. 6 b. 7. 8. 8 b. 10. 10 b. c. 11 c. d. B 2. 2 b. ²³ camisia linea 9. 11. 11 b. B 3—5. ²⁴ femuralibus 11 c. ²⁵ tunica 9. 11. 11 b. B. 3—5. tunicam B 1. 2. 2 b. ²⁶ sirico 3 b. syrigo B 5. ²⁷ tibialibus 11. 11 b. ²⁸ tibialia cum fascioliis. crura et 1. 2. tibialia cum 3 11 c. B 2 b. tibialia tum 2 b. 2 c. 6 b. 7. 8. 11 b. ²⁹ calciamentis codd. plurimi. ³⁰ deest B 1. 2. ³¹ lutrinis et murinis deest 3 b. 3 c. 8. 11. 11 b, c, d. 12. B 1—5. ³² vel 4. 10. 10 b. 10 c. B 5. et Reuberi codd. ³³ et murinis deest 7. 8 b. 13. ³⁴ umeros 4. B 1. ³⁵ aspectus B 1. 2. ³⁶ muniebat hyme corr. hyeme 1. — hieme 2. 3 b. 4. 10. 10 b. c. 11. B 1. 2. et alii. ³⁷ baltheus 8 b. B 2. 5. ³⁸ geminato 3 b. 10 c. B 4 b. ³⁹ adessent Bouq. ⁴⁰ hadriano 4. ⁴¹ et i. l. s. e. supplicante deest 9 b. 10. 10 b, c, c. et in Reuberi codd. ⁴² opere 1. reliqui more. ⁴³ soleannitibus 8 b. ⁴⁴ testa corr. texta 1. ⁴⁵ geminatis 3 b. ⁴⁶ astringebat B 3—4. ⁴⁷ eius a c. et p. non abhorrebat, corr. eius parum a c. et p. abhorrebat 1. eius communi ac p. non abhorrebat B 3, 3 b, c, d. e. plebeius a plebeo non abhorrebat B 4. e. communis a plebeo non abhorrebat B 4 b. ⁴⁸ ac 2. 3 b. 4. 10. 10 b. c. 11. B 1. 2. (3—4) 5. ⁴⁹ temperatus B 1. 2. temperate 3 b. ⁵⁰ temperantior 1. ⁵¹ abominabatur 4. 11. B 1. 2. 5. etc. ⁵² quaereretur 4. B 1. ⁵³ festivitibus B 1. ⁵⁴ verubus 3 b. 8 b. B 2. 3 b. 4 b. ⁵⁵ inter usque audiebat deest 3 b. ⁵⁶ acroma 2a manu corr. acroama 1. incroama serius correctum acroama B 1. incroama B 2. a:ro:ma B 5. ⁵⁷ hystoriae 1. reliquorum plurimi historiae. ⁵⁸ reges corr. regum B 1. ⁵⁹ regum gesta 4. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 13. B 3—4. rei gesta B 2. re gesta B 2. b.

NOTÆ.

- i Cf. Suet. Claud., c. 30.
 b Ibid.
 c Suet. Neron., c. 51.
 d Suet. Tit., c. 3.
 e Cf. Suet. Aug., c. 79.
 f Cf. Suet. Claud., c. 31.
 g Cf. Suet. Aug., c. 80.
 h Suet. Tit., c. 5.
 i C. Suet. Tit., c. 8.

- j Cf. Suet. Aug., 82, et Calig., 52.
 k Cf. Monachum Sangallensem de Gestis Karoli, 1, 34.
 l Gallice, chemise.
 m Pellibus ermineæ vel zibelineæ.
 n Suet. Aug., c. 76.
 o Ibid., c. 74.
 p Ibid.
 q Ibid., c. 74; Vespas., c. 19.

tur et libris sancti Augustini ¹, praecipueque his qui ² A diialecticae ³, praecipue tamen ⁴ astronomiae ediscenda, plurimum et temporis et laboris imperavit. Discebat artem computandi, et intentione sagaci syderum ⁵ cursus ⁶ curiosissime rimabatur. Temptabat et scribere, tabulasque et codicillos ⁷ ad hoc in lecto sub cervicalibus circumterre solebat, ut, cum vacuum tempus esset, manum litteris effingendis ⁸ adnecsceret; sed parum successit labor praeposterus ac serv inchoatus.

26. Religionem ⁹ i christianam, qua ab infantia fuerat imbutus, sanctissime ¹⁰ et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani ¹¹ extruxit, auroque et argento et luminaribus ¹² atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum validudo permiserat, impigre frequentabat, curabatque magnopere ¹³, ut omnia quae in ea gerebantur, cum quam ¹⁴ maxima fierent honestate; aedituos creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento, vestimentorumque sacerdotalium tantam in ea ¹⁵ copiam procuravit ¹⁶ ut in sacrificiis celebrandis ne ¹⁷ ianitoribus quidem, qui ultimi ecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare necesse ¹⁸ fuisset. Legendi ¹⁹ atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus, quamquam ipse nec publice legeret, nec nisi ²⁰ submissim ²¹ et in commune cantaret ²².

25. Erat ¹ eloquentia copiosus et exuberans, poteratque, quicquid vellet, apertissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus ², etiam peregrinis linguis ³ ediscendis operam impendit; in quibus latinam ita didicit, ut aequae illa ac patria lingua orare ⁴ sit solitus; graecam ⁵ vero melius intelligere ⁶ quam pronuntiare poterat ⁷. Adeo quidem facundus ⁸ erat, ut etiam didascalus ⁹ appareret. Artes ¹⁰ liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus, magnis adiciebat honoribus ¹¹. In discenda grammatica Petrum Pisanum ¹², diaconum ¹³, senem audivit, in caeteris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum ¹⁴, item diaconem ¹⁵, de Britannia ¹⁶, Saxonici generis hominem, virum undecumque doctissimum, praeceptorem habuit; apud quem et rethoricae ¹⁷ et

VARIANTES LECTIONES.

¹ agustini B 1. ² quae f. ³ domini B 1—4. ⁴ quos de civitate Dei inscripsit 8 b. ⁵ calceamentis 7. 11 c. ⁶ ut 1. 3 b. ⁷ notu corr. noctu 1. ⁸ expergescendo B 1 3 b. expergescendum B 2. ⁹ 2a manu adiectum 1. sed e. d. deest 4. ¹⁰ deest 2. deresurgendo 1. desurgendo 2 b. 2 c. 3. 3 b. 4 b. 7. 7 a. 8. 8 b. 9. 10. 10 b. c. B 1. 2. 2 b. 5. resurgendo 11 c. exurgendo 11. 11 b. assurgendo B 3—4. surgendo 3 c. 6 b? 11 d. ¹¹ calcearetur 2 c. 3. 8. 9. 11 b. c. d. ¹² et 2 b. c. 3. 3 b. 4. 7. 8. 9. 10. 10 b. c. 11 b. c. d. B 2 b. 5. ¹³ amictaretur B 1—4. ¹⁴ aliquem 1. aliquem corr. aliquam B 1. ¹⁵ definire B. 1. ¹⁶ iussisset . . dixisset 2 b. 3 b. c. iubebat . . dicebat 2 c. 3. 11 d? iussu B 2. ¹⁷ dixisset 2. ¹⁸ ea die quicquid 1. q. ea die reliqui. ¹⁹ contemptus 1. ²⁰ 2a manu insertum 1. ²¹ gregam corr. grecam 1. ²² intellegere 4. B 1. 2. 5. ²³ faecundus, corr. facundus B 1. fecundus, B 2. ²⁴ didascalus 1. didaculus 11 b. didaculus 11. 11 d. B 1. 2. 5. dialecticus 7. ²⁵ horibus, 2a m. corr. honoribus 1. ²⁶ pisarum 15. ²⁷ diaconem 4. 10. 10 b. 11. B 1. 2. 5. ²⁸ alcuinum 2 b. c. 6 b. 8. 11. 11 b. c. d. alcuinum 8 b. B 5. ²⁹ lineae superimpositum 1. diaconum 2 b. c. 3. 8 b. 9. 11 c. B 3 c. 4 b. ³⁰ brittannia 4. B 4. 4 b. britania 8 b. B 1. krittannia 3 b. 11. B 3. 3 b. c. d. ³¹ rethoricae 8 b. ³² dialectice B 3—4. dialethicae B 5. ³³ tantum, 2a m. corr. tamen 1. ³⁴ siderum 3 b. 4. 11. B 1. 3. 3 b. c. d. ³⁵ cursum 2. 3 b. 4. 8 b. 9. 10. 10 b. c. 11. B. 1. 5. certe et alii. cursu B. 2. ³⁶ codicillos 8 b. et alii. ³⁷ effingendis 2a m. corr. effigiendis, 1. 7 a. effigiendis corr. effigiendis 2 c. effigiendis 3 c. 4. 4 b. 6 b. 8. 8 b. 11 c. B 1. 2. 2 b. 3 b. effigiendis 2. 2 b. 33 b. 7. c. 9. 11. 11 b. 15. effingendis 9 b. 10. 10 b. c. f. h. Reuberi codd. B 4 b. 5. effigendis 7. B 3. 3. c. d. effigiendis 10 g. ³⁸ Religionem. 2a m. Religionem 1. ³⁹ sanctissima et summa 1. ⁴⁰ aquis granis 1. ⁴¹ liminaribus B 3 b. 4. 4 b. ⁴² manopere 2a m. magnopere 1. ⁴³ qua 4. 6 b. B 1. 2. ⁴⁴ deest 5. 11. B 3 4. eo 3 b. 8 b. B 2. 3 b. 4. 4 b. 5. ⁴⁵ procuravit copiam 1. ⁴⁶ nec adrasum, ita ut iam ne legatur 1. reliqui ne ⁴⁷ necesse 1. ⁴⁸ Legendi corr. Legendi 1. ⁴⁹ nec sibi 1. 3 c. B 3 b. 4 b. ⁵⁰ submissim corr. submisse 1. submissim e. g. 4. 5. 8 b. B 1—5. submisse 2. 3 b. summisse 11. submissum 6 b. 7. ⁵¹ cantaret. Octingentas et Octuaginta sex ecclesias suis propriis sumptibus cum suppellectilibus et aliis ornamentis ad laudem Dei beataeque Virginis dedicavit, tria millia et septingentas in toto orbe restauravit 16.

NOTÆ.

^a Suet. Aug., c. 77.

^b Ibid., c. 78.

^c Ibid.

^d Cf. Suet. Vespas., c. 21.

^e Cf. Suet. Aug., c. 84.

^f Suet. Tit., c. 3.

^g Suet. Aug., c. 89.

^h Cf. Suet. Tiber., c. 70.

ⁱ Cf. Suet. Aug., c. 90, 93.

27. Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Graeci elemosynam¹ vocant², devotissimus, ut qui non in³ patria solum et⁴ in regno⁵ suo id facere curaverit, verum⁶ trans maria in Syriam⁷ et Aegyptum⁸ atque Africam⁹, Hierosolymis¹⁰, Alexandriae¹¹, atque Carthagini¹² ubi christianos in paupertate vivere compererat¹³ paenuriae illorum compatiens, pecuniam mittere solebat¹⁴; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac relevatio¹⁵ proveniret¹⁶. Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus locis apud Romam aeclesiam beati Petri¹⁷ apostoli, in cuius donaria magna vis pecuniae, tam in auro quam in argento, nec non et gemmis, ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus munera¹⁸ missa¹⁹, neque ille toto²⁰ regni sui tempore quicquam duxit²¹ antiquius²² quam ut urbs Roma²³ sua opera²⁴ suoque labore vetere polleret auctoritate, et aeclesia sancti Petri²⁵ per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae omnibus aeclesiis²⁶ esset²⁷ ornata²⁸ atque ditata²⁹. Quam cum tanti penderet, tamen intra 47 annorum³⁰, quibus regnaverat, spatium quater tantum illo votorum solvendorum ac supplicandi causa³¹ profectus est³².

28. Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Romani Leonem pontificem, multis affectum iniuriis, erutis³³ scilicet oculis linguaque amputata, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco Romam veniens, propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, aeclesiae statum, ibi totum hiemis tempus extraxit. Quo tempore Imperato-

ris³⁴ et Augusti nomen accepit, quod primo in tantum aversatus³⁵ est³⁶, ut affirmaret, se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, aeclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis³⁷ imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia, vicitque eorum contumaciam magnanimitate³⁸, qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes, et in epistolis fratres eos³⁹ appellando.

29. Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret⁴⁰ multa legibus populi sui deesse⁴¹ — nam Franci duas habent leges⁴² d in plurimis locis valde⁴³ diversas — cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire, prava quoque ac perperam prolata corrigere; sed de his nihil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula⁴⁴, et ea imperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum quae sub eius dominatu⁴⁵ erant, iura⁴⁶ quae scripta non erant⁴⁷, describere ac literis mandari fecit. Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit. Inchoavit et grammaticam patrii sermonis. Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula imposuit, cum ante id temporis⁴⁸ apud Francos partim latinis, partim barbaris nominibus, pronunciarentur⁴⁹. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quatuor ventorum vocabula possent⁵⁰ inveniri⁵¹. Et de mensibus quidem Ianuarius Wintarmanoth⁵², Februarium⁵³ Hornung⁵⁴, Martium Lentzinmanoth⁵⁵, Aprilem⁵⁶ Ostarmanoth⁵⁷, Maium Winnemanoth⁵⁸,

VARIANTES LECTIONES.

¹ elemosynam 4. elemosynam 5. 10. 10 b, c. B 4 b, 5. helemosinam 3 b. elymosinam B. 1. 2. elemosinam 11. B 3—5 d. elemosynam 8 b. ² deest B 1. 2. (3—5) ³ 2a manu appositum 1. ⁴ sed B 1. 2. 2 b. ⁵ regno suo 1. 2. 2 c. in 2 b. ⁶ deest suo; ⁷ reliqui omnes suo regno. ⁸ verum etiam B 3—4. ⁹ siriam e. g. 4. 11. B 3 b. 4 b. 5. ¹⁰ aegyptum 1. ¹¹ reliqui aegyptum aut egyptum. ¹² affricam 5. B 3—4. ¹³ iherosolymis 3 b. B 3 b. 4 b. hierosolymis 6 b. ierosolimis 11. B 3 c. 5. hierosolymis 4. ierosolymas 8 b. ierosolymis Boug. ¹⁴ alexandriam 8 b. ¹⁵ chartani 1. chartagini 4. cartagini 2. 3 b. 11. B 1—5. carthagini 5. carthaginensem 8 b. ¹⁶ compererat 2a m. corr. compererat 1. ¹⁷ soleret B 1. 2. 5 t. c. d. ¹⁸ reuelatio 1. ¹⁹ proveniret. Redimebat omnes captivos et detentos in manibus barbarorum, et suis pecuniis eos liberabat 16. ²⁰ petri apostoli et pauli 10 b. et codex Goldasti. petri et pauli 11. ²¹ misit 1. reliqui missa. ²² toti B 1. 2. ²³ dixit 1. ²⁴ roma urbs 1. reliqui urbs roma. ²⁵ suo opere 1. ²⁶ beati B 3. 3 b, c. 4. 4 b. beati sancti B 5 d. ²⁷ aliis 1. ²⁸ deest 1. ²⁹ ordinata 1. B. 3. 5. ³⁰ ordinata B 1. 2. 2 b. ³¹ supplicante gratia 3 b. ³² eruti 2a m. eruti 1. ³³ 2a manu adiectum 1. ³⁴ adversatus 2. 3 b. 5. B 2—4. ³⁵ 2a manu supplementum 1. ³⁶ constantinopolitanis 8 b. ³⁷ magnimitata 2a m. magnanimitate 1. ³⁸ voci eos superscriptum ad 1. ³⁹ averteret, 2a m. aluerteret 1. ⁴⁰ de: esse 1. ⁴¹ im 4. ⁴² deest B 1. 2. ⁴³ ditioe 8 b. ⁴⁴ iure B 1. ⁴⁵ tempus 8 b. ⁴⁶ appellarentur 8 b. ⁴⁷ possent uocabula 1. reliqui uocabula possent; v. i. p. 8. b. ⁴⁸ Huius capituli reliqua desunt 2 c. ⁴⁹ in 7 c. constanter monath legitur—uuintarmanoth 9. uuintarmanoth B 2. 2 b. uuintarmanoth B 5. 3 d. Wintarmanothum C 5. uuintarmanoth 3 b. B 5 b. 5. wintermanoth B 4. wintermanoth B 4 b. wintermanoth 10 b. wintermanoth 10 c. et Reuberi cod. uuintarmanoth 10. (ita 10. ubi manoth habet.) nuntarmanoth 5. uuintarmanoth 8 b. (ita constanter in 8 b. monet aut mont.) wintermonoth 4 b. winterman B 8. uuintarmanoth vel uuintarmanoth C 4. ⁵¹ february 3 b. 4. Menses Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Iulius desunt in B 1. 2. 2 b. ⁵² hornungmanoth 7. hornung. 1. hornung 11 c. ornung 3. ornung 5 c. hornung 10 b. B 4. 4 b. hornuat B 5. hornuac vel ornung 4. 4. ⁵³ lenzinmanoth 2 b. 3 b. 3 c. B 5. lenzenmanoth 9. lenzimanoth 2. B 3 c. C 4. linzinmanoth 5. lenzmont 8 b. lenzinmanoth 10 b. lentinmanoth b. 7. 11. 11 b. lentinmanod C 3. lentinmanoth 5. 8. 11 c. d. lencimanoth B 3 b. 4. (4 b.) lenzin id est meymam sive veris initium B 8. lenzemoat C 4. lengtenmonath 7 b. ⁵⁴ Aprilis et Maius, Iulius et Augustus desunt in 2. Aprilis, Maii et Augusti vocabula germanica desunt in 3, ubi Iulius maligni audit. Aprilis et Maius desunt in B 8. 9. ⁵⁵ ostarmanothum C 3. hostarmanoth 8. ostermanoth 2 b. 10 b, c. 11. 11 b, c, d. B 3 b. 4. 5. ostermanoth B 4 b. osterman B 8. ostermoneth 8 b. ostermanoth 4 b. estermonath 7 b. ⁵⁶ win-

NOTAE.

^a Cf. Suet. Vespas., c. 8.

^b Annos 768 et 814 pro completis computat.

^c Cf. Suet. Tiber., c. 72.

^d Legem Salicam et Ribuariorum.

^e I. e., Additamenta ad legem Salicam et ad legem Ribuariorum, annis 803-806.

^f Leges Saxonum, Thuringorum et Frisionum.

^g I. e., Germanica.

Iunium ¹ Brachmanoth², Iulium ³ Heuvinanoth⁴, Augustum Aranmanoth ⁵, Septembrem ⁶ Witumanoth⁷, Octobrem Windumemanoth⁸, Novembrem Herbistmanoth⁹, Decembrem Heilagmanoth¹⁰ appellavit. Ventis vero ¹¹ hoc modo nomina imposuit, ut Subsolanum vocaret Ostroniwind¹², Eurum Ostundroni¹³, Euroaustrum¹⁴ Sun Iostroni¹⁵, Austrum Sundroni¹⁶, Austroafricum¹⁷ Sun Iwestroni¹⁸ Africum¹⁹ Westundroni²⁰ Zephyrum²¹ Westroni²², Chorum²³ Westnordroni²⁴, Circium Nordwestroni²⁵, Septemtrionem²⁶ Nordroni²⁷ Aquilonem Nordostroni²⁸, Vulturum Ostnordroni²⁹.

30. Extremo³⁰ vitae³¹ tempore, cum iam et³² morbo et senectute premeretur, vocatum³³ ad se Hludowicum³⁴ filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildegardae³⁵ supererat, congregatis sollempniter de

A toto regno Francorum primoribus³⁶, cunctorum consilio consortem sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, impostoque capiti eius diademate, Imperatorem et Augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus ei propter regni³⁷ utilitatem videbatur inspiratum; auxitque maiestatem eius hoc factum, et³⁸ exteris nationibus non minimum terroris incussit. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus, non longe a regia³⁹ Aquensi venatum proficiscitur, exactoque in⁴⁰ huiuscemodi negotio quod reliquum erat autumni, circa Kalendas Novembris⁴¹ Aquasgrani⁴² revertitur. Cumque ibi hyemaret⁴³, B mense Ianuario, febre valida⁴⁴ correptus, decubuit.

VARIANTES LECTIONES.

nemanoth C 3. iuinnemanoth 5. winemanoth 3 b. B 5. winemamoth 8. uiunnemanoth corr. uvunne-
manoth B 3 b. wunemanoth B 4. wunemanoh B 4 b. wunemanoth 10 c. wunneemanoth 8 b. C 4. wunne-
manoth B 8. — ¹ menses Iunius et Iulius 2a manu in marg. adscripti. 1. ² In codicibus 8, B 3, 3 b, c, d, 4, 4 b. ger-
manica Iunij et Iulij vocabula permutantur. — brahemanoth 10. brhacmonoth 3 b. bracmanoth 2 b. 3 c.
6 b. 9. 10. 11 b, c, d. bracmonoth C 3. brachmoneth 8 b. C 4. brahmonoth C 4. bracman B 8. (pracmanoth
B 3, 3 d. prachmanoth B 3 c. baramanoh 8.) prachmanoth 4 b. ³ Menses Iulius, Augustus et Septem-
ber decunt 2 b. ⁴ uumanoth 1. uumanoh 3 b. iumanoth 7 b. heuumanoth 8.) hayumanoth 7. Wiinanodum C 3.
howimanoh 9. houmanoth 10 b. heumanoth B 3. 3 b, c. hocmanoth B 3 b. howemanoh B 4. bowemanoh
B 4 b.) houwemanoh B 5. hewmoneth 4 b. heumoneth 8 b. C. 4. hewinmanoth Reuberi codd. heuvinmanoth vel
vwinmanoth C 4. heuman B 8. ⁵ aronmanoth C 5. aramannoth B 2. aramanoth B 2 b. arnomanoth B 5.
arnotmanoh 5. 10 b, c. arman B. 8. arnmoneth 8 b. ⁶ semtembre 4. ⁷ wiuumanod C 3. widumanoh 7.
uuintumanoh 3 b. 3 c. 7 b. B 1. 2. 2 b. c. 4. uuitimanoth B 3. 3 b, c. uuithimanoth B 3 d. witemanoth B 5.
witmanoh 5. B 4, 4 b. ouitman B 8. herbistmoneth 8 b. c. 4. ⁸ windumemanoh C 3. widumemanoh 8.
uwin ummanoh 10. 10 b. uuindunmanoh 10 c. windumanoth 11 d. windumanoth B 3 b. 4. uuidumanoth.
B 3. 3 c, d. 4 b. windanoth B 5. uuindrunmanoh C 4. winnan B 8. wuymoneth 8 b. wynnmanoh 4 b. win-
drumanoh Reuberi codd. ⁹ Chestbistimanoth, corr. herbistimanoth 1. herbistimanoth 3^h. 3 c. 4. 5. 6 b.
9. 10. 10 b. 11. 11 b, c, d. B 3. C 4. herbistmanoh 8. heribestmanoh B 1. heribistmanoh B 2. 2 b. herbest-
manoh B 3 b. heribesmanoh B 4. 4 b. heruistmanoh 7. heruistmanoh C 3. herbistmanoh 10 c. B 3 d. her-
bismanoth 2 b. B 5. herustman B 5. vuyndtmoneth 8 b. wyndumanoh 4 b. regenmanoh 10 f. ¹⁰ helagma-
nath C 3. helagmanoh 11. 11 b, c, d. hielagimanoth 8. heilegemanoh 9. eilagmanoh 3^h. haelagamanoh
b 4. heilagmanoh B 3 b. 4 b. heiligmanoh 10 b. B 5. heiligmanoh 6 b. heiligmoneth 8 b. heiligmanoh 4 b.
heligman B 8. heilmanoh 7. belamanoh 11 b. helmantoh Boug. ¹¹ ergo 1. reliqui vero. ¹² ostroniuiinth B
3. ostraniuiind C 3. astroniuiint B 2. atromwind 2 b. ostrumuiind 11. 11 b. ostruniwind 11 c. ostr-
uniwind 11 d. ostronowind 7. ostronowint 6 b. ostronowinth B 3 d. osteruiint 3 b. B 8. ostrea-
wyndt 8 b. ostrowyndt 4 b. ¹³ ostsumdooni 3 b. ostundroni 11 c. ostundron B 3 b. 4
b. ostundroni B 3 d. ostsundren 8 b. ostsuthronowind 7. ¹⁴ eroaustum corr. euroaustum
1. ¹⁵ suntaustroni 1. suadrostroni 8. sundostroni C 2. B 3 d. sundostron B 3 b. sundostron B 4. 4 b.
sundostren 8 b. 4 b. sondostroni 10 c, d. sudostroni C 3. suthostronowind 7. ¹⁶ sumdroni 1. sundron
B 3 b. 4. 4 b. sundren 8 b. 4 b. sudwint B 8. suthronowind 7. ¹⁷ austro affricum 3 b. 10. 10 b, c. B 1
— 5. austrum affricum 2 b. 11. 11 b, d. austricum affricum 11 c. ¹⁸ suntuestroni 1. suduestroni C 3.
sunduuestroni B 1. sundiuestroni 11. 11 c. sundri :: undiuest :: ij C 2. sondwesroni 11 d. sudwestroni
B 3 b. sunwestron B 4. 4 b. sunduestren 8 b. suthwestronowind 7. — sundwestroni affricum deest B
2. ¹⁹ affricum 2 b. 3 b. 10. 00 b, c. B 3. 3 c, d. 4. 4 b. 5. affricum w. z. w. chorum deest 3 c. ²⁰ uestsum-
dron B 3 b. 4. 4 b. westundroni 8. westundren 8 b. westsuthronowind 7. ²¹ zephyrom 1. zefyrum
4. 10 c. zefyrum 6 b. B 2. zephyrum 2 b. 3 b. 10. 11. 11 b, d. epyrum B 3 b. 4. 4 b. ²² westroni cho-
rum deest 10. 10 b, c, c'. — uestroni B 3. westron B 3 b. 4. 4 b. uestroumi B 3 d. vuestren 8 b. we-
stronowind 7. ²³ choriam 6 b. ²⁴ uesthnordoni B 2. vestrnordroni B 5. westnordroni B 3. westnordron
B 4. 4 b. westnordron B 3 b. westnordren 8 b. westnorthronowind 7. ²⁵ norduuestroni 1. norduues-
throni B 2. norduestroni B 3 d. norduenestroni C 2. nordwesten B 3 b. 4. 4 b. nordiuestroni 11. nord-
westrumi 11 b, c. nordwestren 8 b. northwesternowind 7. westroni 8. nordwesdroni Reuberi codd.
²⁶ ita 1. septentrionem 4. B 1. C 3. et alii. ²⁷ nordron B 3 b. 4. 4 b. nordoni 3 c. 8. nordrea 8 b. nord-
ronowind 7. ²⁸ nordostroni 1. nordosthroni B 2. nordenastroni C 3. nordrostroni B 3 d. nordost-
troni 11. 11 b, d. nodstroni 11 c. nordostron B 3 b. 4. 4 b. nordostren 8 b. northostronowind 7. nord-
ostdroni Reuberi codd. nordwestroni 8. ²⁹ ononordroni 3 b. 3 c. oastnordroni 8. ostnordron B 4. 4 b. ost-
nordrun B 3 b. ostnordren 8 b. ostnordronowind 7. — Ceterum in codicibus B 3, 3 b, c, d. 4. 4 b. ven-
ti hoc ordine recitantur: Subsolanum, Eurum, Austrum, Zephyrum, Aquilonem, Austroafricum, Vulturum, Aquilonem, Septentrionem, Chorum, Westwint, Circium, Nordwest, Favonium, Austrum, Sudwint, Africum, Sudwest, Septentrionem id est
Borean Nordwint, Chorum, Westwint, Aquilonem, Nordost. In cod. c'. Aquilo Circium et Septentrionem an-
tecedit. ³⁰ E. vero 4 b. 10. 10 b, c. ³¹ vitae suae B 3—4. ³² deest 1. ³³ et vocatum B 1. 2. ³⁴ hluduicum
1. hludowicum 7. ludouicum 3 b. 8 b. 11. luodeuicum B 3 b. 4 b. ludouicum B 2. ludewicum B 5. lu-
deuicum B 3. ludbicum B 3 d. ³⁵ hildigardae 6 b. 11. B 1. 2. 3. 3 d. 5. hildegardis 8 b. ³⁶ principibus B 3.
5 b, c. ³⁷ deest B 1. 2. ³⁸ deest 1. 2. ³⁹ regiae B. 1. 2. ⁴⁰ deest B 1. 2. 3. 4. ⁴¹ novembres B 5. no-
uemb. B 1. 2. 10. ⁴² aquisgrani 1. aquasgrani 4. 5. 8 b. 10. 10 b. B. 1. et reliquorum plurimi. ⁴³ hiema-
ret 3 b. 4. 11. B. 1. 2. 3—4. hiemaverat 7. ⁴⁴ v. c. 4. 8 b. 10. 10 b. 11. B 1. 2. et alii.

Qui statim, ut in febris solebat, cibi sibi abstinentiam indixit, arbitratus hac¹ continentia morbum posse depelli vel certe mitigari; sed accedente ad febrem lateris dolore², quem Graeci pleuresin³ dicunt⁴, illoque adhuc inediam⁵ retinente, neque corpus aliter quam rarissimo potu sustentante, septimo postquam decubuit die, sacra communione⁶ percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo⁷ secundo, et⁸ ex quo regnare coeperat, quadragesimo septimo, 5. Kalendas Februarii⁹, hora diei tertia¹⁰.

31. Corpus more sollempni lotum et curatum, et maximo totius populi luctu aecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi¹¹ deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset¹²; tandem omnium animis sedit¹³, nusquam eum honestius tumulari posse, quam in ea basilica, quam ipse propter amorem Dei et Domini nostri Iesu Christi, et ob honorem sanctae et aeternae Virginis, genitricis eius, proprio sumptu in eodem vico construxit. In hac sepultus est¹⁴, eadem die qua defunctus est, arcusque supra¹⁵ tumulum deauratus cum imagine et titulo exstructus¹⁶. Titulus ille hoc modo descriptus est¹⁷: SUB HOC CONDITORIO SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS. QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT ET PER ANNOS XLVII. FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS¹⁸. ANNO DOMINI¹⁹ DCCC. XIII²⁰. INDITIONE²¹ VII. 22 V. KAL. FEBR.²³

32. Appropinquantis²⁴ finis complura fuere praesagia²⁵, ut non solum alii, sed etiam²⁶ ipse hoc minitari sentiret. Per tres continuos vitaeque termino²⁷ proximos annos et solis et lunae creberrima defe-

ctio, et in sole macula quaedam atri coloris septem dierum spatio visa²⁸. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa mole construxerat, die ascensionis Domini subita ruina usque ad fundamenta conlapsa²⁹. Item pons Hreni³⁰ apud Magontiacum³¹, quem ipse³² per decem³³ annos ingenti labore et opere mirabili de ligno ita construxit, ut perhenniter³⁴ durare posse³⁵ videretur, ita tribus horis fortuito³⁶ incendio conflagravit, ut, praeter quod aqua tegebatur, ne³⁷ una quidem hastula³⁸ ex eo remaneret. Ipse quoque cum ultimam in Saxoniam³⁹ expeditionem contra Godofridum⁴⁰, regem Danorum, ageret, quadam die, eum ante exortum solis⁴¹ castris egressus, iter agere coepisset, vidit repente delapsam caelitus cum ingenti lumine⁴² facem a dextra in sinistram per serenum⁴³ aera transcurrere, cunctisque hoc signum, quid⁴⁴ portenderet, admirantibus⁴⁵, subito equus quem⁴⁶ e sedebat⁴⁷, capite deorsum⁴⁸ merso decidit, eumque tam graviter ad terram elisit, ut fibula sagi rupta baltheo- que⁴⁹ gladii dissipato, a festinantibus qui aderant ministris exarmatus, non⁵⁰ sine amminiculo⁵¹, levaretur⁵². Iaculum etiam quod⁵³ tunc forte manu⁵⁴ tenebat, ita elapsum est, ut viginti vel eo amplius pedum spacio longe iaceret. Accessit ad hoc creber⁵⁵ Aquis- sis⁵⁶ palatii tremor, et in domibus ubi conversabatur assiduus⁵⁷ laqueariorum crepitus; tecta etiam de coelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo⁵⁸ tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis⁵⁹ dissipatum et supra domum pontificis, quae basilicae contigua erat, proiectum est. Erat in eadem⁶⁰ basilica in margine coronae, quae inter supe-

VARIANTES LECTIONES.

¹ in hac B 1—4. ² dolorem 1. ³ pleuresim 8 b. ⁴ vocant 2 c. 11 d. 8 b. ⁵ inedia, 2a m. inediam 1. ⁶ communia B. ⁷ septagesimo corr. septuagesimo 1. ⁸ deest B 1—4. ⁹ februarios 3 b. ¹⁰ tertia in basilica sancti salvatoris et sancte Dei genitricis marie honorifice sepultus est. ita codices B 9. et 10. deficiunt. ¹¹ reponeri corr. reponi 1. ¹² praecipisset 1. ¹³ insedit B 3—4. ¹⁴ deest B 1. 2. ¹⁵ super 8 b. ¹⁶ extrusus 1. ¹⁷ erat B 3. 3 b. c. d? 4? 4 b. ¹⁸ Epitaphii pars prior in codice saeculi noni exeuntis in Bibl. palat. Vindobon. Nro 354. theolog. fol. 55. extat; ibi legitur annos XLVI. ¹⁹ LXXII^o aetatis anno indictione VI. V. Kal. febr. B 1. 2. 3—4. ²⁰ christi 11 c. ab incarnatione domini 2 b. c. 3 c. anno incarnatione domini B 5. anno 814 a domini incarnatione 11. 11 b. — anno domini 814 deest 3 b. 5. 6 b. 7. — domini 814 deest 8. B 2. 8. ²¹ ita 1. ut saepissime in mediis aevi scriptoribus et chartis occurrit; reliquorum codd. plurimi indictione; deest 2. 5. VI. B 5. ²² deest 2. 3 b. 5. 10. 10 c. et in Reub. in codd. ²³ V. Kal. Febr. deest 11. — His vocibus expliciunt 8 et 8'. ²⁴ Adpropinquantis 4. 5. B 1. 2. et c. A. vero f. 10. Appropinquante vero finis termino 10 b. c. ²⁵ ita 1. 4. 8 b. 4 b. 9. 10. 10 b. c. prodigia 2. 2 b. 2 c. 3. 3 b. 3 c. 5. 6 b. 7. 7 c. 10 g. 11. 11 b. c. d. 13? B 1—5. 8. ²⁶ et 8 b. ²⁷ terminos 1. ²⁸ c. est 5. B 3. 3 b. d. 4. 4 b. 5. ²⁹ rheni 4. 11. B 3 c. et alii remi B 3. 3 d. remi 3 b. B 3 b. 5. in rheni B 1. ³⁰ mogontiacum 4. B 1. 3 b. et alii mogontiam 3 b. B 4 b. 5. mogontiacum 8 b. ³¹ deest B 1. 2. ³² decim B 1. reliqui X. ³³ perenniter 4. 6 b. 8 b. B 1. 2. 5. et alii. ³⁴ deest 2 b. c. 3. 3 b. 3 c? 9. 11. 11 b. c. d. ³⁵ fortuito 10. 11. 11 b. d. B 3 b. 4 b. forti 10 b. for. 10 c. ³⁶ nec B 1. 2. 3. 4. ³⁷ astula 3 b. 4. 5. 10. 10 b. c. et Reuberi codd. ³⁸ saxonia 7. 10. 10 b. c. 11. ³⁹ gotofridum 3 b. 11. godefridum 8 b. 10. B 5. dogofridum 10 b. togofridum 10 c. logofridum 10 c'. godfridum B 3 c. ⁴⁰ 2a manu adiectum 1. ⁴¹ luce B 3—4. ⁴² qd 1. ⁴³ ammirantibus 4. B 1. 2. 3 b. 4 b. ⁴⁴ quem super 4 b. 9 b. 1000 b. super quem 10 c. 11 b. in quo 5. B 3 c. cui insidebat 2 c. 8 b. 11 d. ⁴⁵ sedit 10 b. ⁴⁶ deosum, 2a m. deorsum 1. ⁴⁷ baltheoque 8 b. B 3. 3 c. d. 5. ⁴⁸ deest 8 b. 10 b. g. 12. 16. B 5. nec 6 b. et 2 b. 3 b. c. 4. 5. 7. 9. 10. 10 c. 11. 11 b. c. d. B. 1. 2. 2 b. non ut B 3. 3 c. d. ⁴⁹ aminiculo 2. 10 b. B 3 c. amiculo corr. aminiculo 5. amiculo 10 g. 11. 12. 16. 17. exarmatus aut sine amiculo 7 b. adminiculo 8 b. 10. et alii. ⁵⁰ laevaretur 1. 4. ⁵¹ quem 1. ⁵² manum 1. ⁵³ crebre 3 b. ⁵⁴ aquis 2. equensis B 2. ⁵⁵ assiduus B 1. ⁵⁶ quod B 1 2. ⁵⁷ fluminis 4. B 1 ⁵⁸ eodem 1.

NOTAE.

^a Cf. Suet. Aug., c. 97

^b Mercurium fuisse ipse Einhardus, in Annalib., a. 807, refert; hic vero Suetonium imitatus, rem ut prodigium potius effingit.

^c De equo quem sedebat, cum velocitate des-

cendens. Vita S. Wandregiseli, sxc. vii, cap. 7, in Mabill. Actis O. S. B., sxc. ii, p. 528. « Quia expeditum equum sedebat. » Anonym. Salernitanus. apud Murat. SS. t. II, p. 300. Cf. et infra Ermoldi Nigelli l. iii, v. 565 et 596.

riores et inferiores arcus ¹ interiorem ² aedis partem ambiebat, epigramma sinopide ³ scriptum, continens quis auctor esset eiusdem templi, cuius in extremo versu legebatur : KAROLUS PRINCEPS. Notatum est a quibusdam, eodem quo decessit anno paucis ante mortem mensibus, eas quae PRINCEPS ⁴ exprimebant ⁵ litteras, ita esse deletas ⁶ b, ut penitus non apparerent. Sed superiora omnia sic aut dissimulavit aut sprexit, ac si nihil horum ad res suas quolibet ⁷ modo pertineret.

33. Testamenta ⁸ facere instituit, quibus filias ⁹ et ¹⁰ ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata, perfici non poterant. Divisionem tamen ¹¹ thesaurorum et pecuniae ac vestium aliaque suppellectilis ¹² coram amicis et ministris suis, annis tribus ¹³ antequam decederet, fecit, ¹⁴ contestatus eos, ut post obitum suum a se facta distributio per illorum suffragium rata permaneret; quidque ex his quae diviserat fieri vellet, breviario comprehendit, cuius ratio ac textus talis est : ¹⁵ IN NOMINE DOMINI ¹⁶ DEI OMNIPOTENTIS PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI. Descriptio ¹⁷ atque divisio ¹⁸, quae facta est a gloriosissimo atque piissimo ¹⁹ domno ²⁰ Karolo imperatore ²¹ augusto, anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi 811, anno vero regni eius in Francia 43 ²², et in Italia 37 ²³, imperii autem 11 ²⁴, indictione ²⁵ 4, quam pia et prudenti consideratione facere decrevit, et Domino annuente perfecit, de thesauris suis atque pecunia ²⁶ quae in illa die in camera ²⁷ eius inventa est. In qua illud praecipue praecavere voluit, ut non solum ²⁸ elemosinarum ²⁹ largitio, quae solempniter apud christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de

A sua pecunia ³⁰ ordine atque ratione perficeretur, sed etiam, ut heredes sui, omni ambiguitate remota, quid ad se pertinere deberet, liquido cognoscere et sine lite atque contentione sua inter se competenti partitione dividere potuissent. Hac igitur intentione atque proposito omnem substantiam atque suppellectilem ³¹ suam, quae in auro et argento gemmisque et ornatu regio in illa, ut dictum est, die in camera eius poterat inveniri, primo quidem trina divisione partitus est, deinde easdem ³² partes subdividendo, de duabus partibus 20 et unam partem ³³ fecit, tertiam integram reservavit. Et duarum quidem partium in 20 et unam partem ³⁴ facta divisio tali ratione consistit, ut quia in regno illius ³⁵ metropolitanae civitates 20 et una esse noscuntur, unaquaeque illarum partium ad unamquamque metropolim per manus heredum et amicorum suorum elemosinae ³⁶ nomine ³⁷ perveniat, et archiepiscopus qui tunc illius aecclesiae rector exstiterit, partem quae ad suam aecclesiam data est suscipiens, cum suis suffraganeis partiatur, eo scilicet modo, ut pars ³⁸ tertia suae sit aecclesiae, duae vero partes inter suffraganeos dividantur. Harum divisionum, quae ex duabus primis partibus factae sunt, et iuxta ³⁹ metropoleorum ⁴⁰ civitatum ⁴¹ numerum 20 et una esse noscuntur, unaquaeque ab altera sequestrata, semotim in suo reposito cum ⁴² superscriptione civitatis ad ⁴³ quam perferenda est, recondita iacet. Nomina ⁴⁴ metropoleorum ⁴⁵, ad quas eadem elemosina ⁴⁶ sive largitio facienda ⁴⁷ est, haec sunt : Roma, Ravenna, Mediolanum ⁴⁸, Forum Iulii ⁴⁹, Gradus ⁵⁰, Colonia, Mogontiacus ⁵¹, Iuvavum ⁵² quae et Salzburg ⁵³, Treveris ⁵⁴, Senones ⁵⁵, Vesontio ⁵⁶, Lugdunum, Rotomagus ⁵⁷, Remis ⁵⁸, Arelas ⁵⁹, Vienna, Daran-

VARIANTES LECTIONES.

¹ artus 1 ² inferiorem 2 b, c. 3. 3 b. 10 b, c. c. 11 b, c, d ³ synopide 8 b. B 4 b. 5. synope descriptum 11. ⁴ principem 6 h. B 4 b. quas principes B 3 c. ⁵ exprimebat corr. exprimebant 1. exprimebat 5 b. ⁶ ita esse deletas deest 3 c. ⁷ quodlibet corr. quolibet 1. ⁸ quibus ex concubinis filias et liberos 1. filios ex c 1. 3. — filios 11. 11 b, c, d. ⁹ deest 7. B 2. 2 b. 3 c. ¹⁰ 2a manu adiectum 1. ¹¹ suppellectulis 1. suppellectilis 2. 4 b. 6 b. B 3 c. ¹² anno tercio B 3 — 4. ¹³ Quae sequuntur usque SANCTI in codice 1. littera maiuscula scribuntur, nec dubium videtur, ea in breviario ipso primam omnium lineam occupasse, atque littera pro temporis eius more longiori expressa fuisse. ¹⁴ deest B 3 — 5. ¹⁵ Incipit descriptio 8 b. ¹⁶ a. d. deest 7. ¹⁷ a. p. deest 6 b. 7. ¹⁸ deest 3 h, c. ¹⁹ k. i. deest 3 c. ²⁰ XLIII. 6 b. 7. 10 b. ²¹ unus omnium codex 1. legit XXXVII, sed ultimum l a scriptore sub lineam deductum, et haec eius pars ab eodem postea iterum deleta esse videtur, quo et ipsum l paululum attigit. XXXIII. 2 b. B 5.; reliqui omnes XXXVI. ²² XII. 3 b. ²³ indictione B 2. indictione 4. 5. 6 b. 10. 10 b, c. 11. B 1. 3 — 5. et alii certe multi. ²⁴ pecunia 1. 3 b. 5. reliqui pecunia. ²⁵ camera B 1. 2. ²⁶ 2a manu additum. ²⁷ elemosinarum 4. elemosinarum B 1. 2. elemosynarum 8 b. ²⁸ pecunia B 2. 3. ²⁹ suppellectilem 3 b. 4. 8 b. 10 b. 11. B 1. 2. 3 b — 5 ³⁰ eadem, 2a m. eadem 1. ³¹ partes 8 b. ³² partem 8 b. ³³ eius 6 b. B 3 — 4. ³⁴ elemosinae 4. elemosinae B 1. elemosynae 8 b. ³⁵ deest B 1. 2. ³⁶ p. illa t. B 2. ³⁷ iusta 1. ³⁸ metropolitinarum 11 c. d. metropoliticarum 8 b. ³⁹ deest 3. B 2 h. ⁴⁰ deest B 1. 2. ⁴¹ ad q. p. est deest 8 b. 4 b. ⁴² N. vero 2 c. 8 b. 11 d. ⁴³ metropoliticarum civitatum 8 b. metropolium civitatum Bouq. ⁴⁴ elemosina 4. elemosyna 6 b. elemosyna 8 b. ⁴⁵ data 8 b. ⁴⁶ mediolanum 4. ⁴⁷ foro iulii 10. 10 b, c. ⁴⁸ gradis 5. vradus in marg. civitas italie 11 c, c', warendus 11 d. ⁴⁹ mogontia B 3 b. 4. 5. magontia B 3 c, d. magontiacus 2 c. 10. 11. 11 b. maguntiacum 2 b. 11 c. moguntiacum 8 b. ⁵⁰ iuvavum B 5. iuvanium 11 c, d. B 3. 3 b. 4. 4 b. iuvanium. Reuberi codd., iuvaium B 3 d. iuvansum 4 b. vivanum 8 b. ⁵¹ saltzbur 1. saltzburg 2 b. saltzburch 7. 10 b, c. B 3. saltzburc 5. 10. B 5. saltzburc B 4. 4 b. saltzburk B 3 b. saltzburg B 3 c. saltzbruc B 1. saltzburuo B 2. saliszburc B 3 d. saltburg 11. 11 b, c. salburg 11 d. saltzburgum 8 h. ⁵² treveri 4. 5. 7. B 1. 2. ⁵³ renones B 2. senones B. 4. 4 b. ⁵⁴ vesontio, 2a. m. vesontium 1. vesontium 8 b. B 5. ⁵⁵ rotamagus 1 B 5. rotomagum 5. rodomagum 2. ratumagus 4. 7. 10. 10 b, c. B 1 — 4. ⁵⁶ remi 4. 5. 7. B 1. 2. ⁵⁷ arelas 5. 7. arelatum 6 b. arela b 1 — 4.

NOTÆ.

^a Colore rubro.

^b Cf. Suct. Aug., c. 97.

^c Ibid., c. 101.

tasia¹, Ebrodunum², Burdigala³, Turones⁴, Bituriges⁵. A gregavit, quam quod ad eum ex⁶ paterna hereditate pervenit, ut⁷ integrum esset⁸, neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem inventur aut vasa aut libri aut alia⁹ ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae¹⁰ ab eo conlata non¹¹ fuisse, haec qui habere vellet, dato iustae aestimationis practio¹², emeret et haberet. Similiter et de libris¹³, quorum magnam in bibliotheca¹⁴ sua¹⁵ copiam¹⁶ congregavit¹⁷, statuit, ut ab his qui eos habere vellent, iusto pretio fuissent redempti, praetiumque in pauperibus¹⁸ erogatum. Inter caeteros thesauros atque pecunias¹⁹ tres mensas argenteas et auream unam praecipue magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut²⁰ una ex his, quae forma quadrangula, descriptionem urbis Constantinopolitanae continet, inter cetera donaria quae ad²¹ hoc deputata sunt, Romam ad basilicam²² beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda, Romanae urbis effigie²³ decorata²⁴ est, episcopo²⁵ Ravennatis aeclesiae conferatur²⁶. Tertiam²⁷, quae ceteris et operis pulchritudine et ponderis gravitate multum excellit, quae ex tribus orbibus conexas²⁸, totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratone complectitur, et auream²⁹ illam, quae quarta esse dicta est, inter³⁰ heredes suos atque in elemosinam³¹ dividendae partis augmentum³² esse constituit. Hanc³³ constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus, comitibusque, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt³⁴, fecit atque constituit.

VARIANTES LECTIONES.

¹ daratansia B 3 b. darentasia 11. tarantasia 8 b. ² ebrodonum 1. ebredunum 11. B 5. ³ burdegala 3 b. 11. B 5. ⁴ turonis 3 b. 10 b. 11. B 4. 4 b. turonus 6 b. ⁵ bituriges 5. biturics 7. B 3—4. bituricas 6 b. *Ceterum in 8 b. Rotomagus, Treveros, Senones, Vesontium et Lugdunum, in B 3, 3 b, c, d. 4. 4 b. Mogontiacus Gradum et Coloniam, Trereri Iuvavum, et Lugdunum, Arelae, Ebrodunum, et Bituriges bina in vulgatis praecedentia nomina antecedunt.* ⁶ diuiones 4. ⁷ cottidiano B 3. 3 d 4. 4 b. 5. quotidiano 8 b. ⁸ uersatur corr. uersaretur 1. ⁹ veluti res B 3—4. uel tres B 1. 2. ¹⁰ ita 1. 2. 5. reliqui tandiu. ¹¹ deest 1. 3. ¹² vel u. e. n. s. indicaret deest 2. vel ut usum sibi 1. ¹³ eorum 1. eam B 2. ¹⁴ una B 2. uni B 3. 3 b, c, d. ¹⁵ adderentur B 4. 2. ¹⁶ in cod. 1. *secunda manu additur verc. Quod nescio an et in 2. 3 b. et 5 legatur.* ¹⁷ a l supra B 1. 2. ¹⁸ morte 1. ¹⁹ erogaretur 8 b. 11. ²⁰ elemosine 4. elemosynae 8 b. *uterque constantar.* ²¹ aque corr. atque 1. ²² aliaque 8 b. 11. 11 b, c. ²³ pretiosa 2 b. 8 b. 11 c, d. ²⁴ uilia aut B 1. uili ad 2 b. 3. B 2. 2 b. ²⁵ facta 8 b. 11. 11 b, d. factos 2 b. ²⁶ ita 1 reliquorum plerique duo p scribunt. ²⁷ sint B 1. 2. ²⁸ fulera 8 b. ²⁹ camara B 1. ³⁰ atque in 1. ³¹ uestiaria corr. vestiaria 1. ³² patis corr. partis 1. ³³ cappellam 4. ³⁴ ex paterna a l eum p. h. 1. reliqui ad eum ex p. b. pervenit. ³⁵ 2a m. suppletum 1. ³⁶ esse 2a m. esset 1. ³⁷ 2a m. suppletum 1. ³⁸ cappellae 4. ³⁹ 2a m. adiectum 1. ⁴⁰ praemio 7. 10 b, c. ⁴¹ et de 1. deest 5 c. ⁴² bibliotheca corr. bibliotheca 1. ⁴³ deest 1. ⁴⁴ copiam congregavit 1. ⁴⁵ habebat congregatam 11, 11 b, c, d. ⁴⁶ pauperes 4. 7. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11. B 1—5. etc. ⁴⁷ pecunias B 3, 3 b, d. pecuniam 2. 4. 11. B 2. 5. *fortasse et Parisienses.* ⁴⁸ ut ut corr. ut 1. ⁴⁹ ab 2a m. corr. ad 1. ⁵⁰ ad beati 2a m. corr. ad basilicam ad beati 1. ⁵¹ effigiae 4. ⁵² figurata 2. 3 b. 5. 6 b. 7 a. 9. 10. 10 b, c. *Reuberi codd.* 11. etc. B 4—5. insignita 8 b. ⁵³ episcopo 2. 2 b, c. 3. 3 b. 3 c? 8 b. 11 b, c, d. B 5. ⁵⁴ daretur 1. *reliqui omnes conferatur:* ⁵⁵ descripta 2a m. vel conexas 1. conexas 4. 5. 11. B. 1. 2. 3. 3 b. 5. conexas 3 b. 6 b. 9. 10. 10 b, c. 11 b, c. B 3 b, d. 4 4, b conexas 2. 2 b, c. 3. 11 d. ⁵⁶ et : : : : (auream?) illam quae quarta dicta est, scilicet auream 1. ⁵⁷ in tertiae illius et inter 7 o, c. 4. 5. 6 b. 7. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11 d. B 1. 2. 2 b. 3—5. inter filios et inter 11. 11 b. in theca illius et inter 11 c. ⁵⁸ atque elemosinae 1. ⁵⁹ augmento 4. 5. 6 b. 7. 10. 10 b, c. 11. 11 d. ⁶⁰ Hic editores caput 34. *inchoant, sed perperam, quum sequentia non minus ac anteriora brevitarii adhuc verba sint.* ⁶¹ fuerunt. Haec omnia filius eius 5. *media desunt.*

NOTÆ.

^a Vela, *gardenen* Germanice.

^b Panni lanci genus, *filz* Germanice.

^c Sagnata sunt sella, sella impositæ sarcinae, tum

vasa.

^d De fati ejus cf. Thegani, cap. 8, et Ann. Bertin. a. 812.

Episcopi¹: Hildebaldus^a, Ricolfus^b, Arno^c, Wolfarius^d, Bernoin^e, Laidradus^f, Iohannes^g, Theodulfus^h, Iesseⁱ, Heito^j, Waltgaudus^k. Abbates: Fredugisus¹, Adalung², Engelbertus³, Irmirino⁴. Comites: Walaicho⁵, Meginherus⁶, Otulfus⁷, Stephanus, Unruochus⁸, Burchardus⁹, Me-

ginhardus¹⁰, Hatto¹¹, Rihwinus¹², Edo¹³. Ercangarius¹⁴, Geroldus¹⁵, Bero¹⁶, Hildigerus¹⁷, Roculfus¹⁸.
Haec omnia¹⁹ filius eius Hludovicus²⁰, qui divina ei²¹ iussione successit²², inspecto eodem breviario, quam celerime poterat, post obitum eius summa cum²³ devotione adimplere curavit²⁴.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *deest* 2. 3 b, 3 c. *ita et infra voces abbates et comites.* ² hildbaldus 2. 2 b. 3. b. 9 11 b, c², d. hiddibaldus 11 c. heldebaldus 10 c. hildeboldus 8 b. B 1 — 4. hildebaldus agrippinus archiepiscopus B 5. addebaldus 3². ³ ricolphus mogontinus archiepiscopus B 5. ricolfus B 4 b. ricolfus 4. 6 b. 7. 8 b. 10. 10 b, c. B 1 — 4. riculfus 2 c. 3². 11. 11 b, c. riculphus 11 d. ⁴ arn 2. 2 b. 3 b. 4. 8 b. 9. 10. 10 b, 10 c? 11. 11 b, c, d. B 1 2. 5. arnon 6 b. arnos 2 c. 7. 10 c? arnulfus 3 c. arnulfus 4 b. ⁵ B2. *et* 5. Arnwolfarius *contrahunt.* — wolpharius 11. 11 b, c, d. wolfarius 2. 2 b. voltfarus 2 c. willfarius 3 c. ualfarius B 3. 5 d. wulfarius B 3 b, c. vulfarius B 4. 4 b. vulferius 3². ⁶ benoin 1. bernoin 4. B 3. bernonius 3 b. 11 d. bernuinus 3 c. bernwinus B 5. *reliqui bernoinus.* ⁷ laidrad B 1 — 4. laitradus B 5. laidragus 11 c, d. ⁸ ioannes 8 b. 11 d B 3 d. ⁹ teodulfus 1. theodulphus 11 d. theudulfus B 3. 3 c, d. 4, 4 b. teudulfus B 3 b. theodolfus 7. 10 b. teodolfus 10. theodoffus 10 c. theodoffus 10 c². ¹⁰ herto 2. 11. 11 b. herco 2 b. herto B 2. 2 b. heito 7. 8 b. 9. 10 b. 11 c², d. B 1. 5. betto 11 c. B 3 — 4. etto 3². heto 3 b. ¹¹ uualdgaudus 2 b. 3 c. 6 b. 7. 11. 11 b. B 2. walgaudus 2 c. 11 c, d. B 3 — 4. walgatus 3². walgaudus 10 c. wadlgaudus 3 b. ¹² fredegisus 6 b. fr:ugisus 2. 2 b. 3². 3 b. 4. 9. B 2. fridogisus 8 b. fridegisus 2 c. 7. 10. B 3 b. 4. 4 b. fridigisus 10 b, c. B 1. 3. 3 c, d. 3. frigtugisus 11, 11 b, c, d. ¹³ adalunc B 1. 2. adalungus 2. 2 b, c. 3. 5 b, c. 4. 6 b. 7. 8 b. 9. 11. 11 b, c, (d) B 3. 3 c, d. adelung 10. adelungus B 3 b. 4. 4 b. adalung 10 c. ¹⁴ engilbertus 2. 2 b. 8 b. 9. 10 b. 11. 11 b, c. B 1. 2. 3. 3 c, d. engilberdus 4. engilbertus B 3. elgibertus 3 b. angelbertus 3². angilbertus 11 d. ¹⁵ *deest* 3 b. hirmino 3 c. hirmino 11 d. hirmino 2. 2 b, 2 c. irmittio B 4 b. ¹⁶ walecho B 5. uualach 8 b. 9. walahe 10. walah 2. 2 b, c. 3 b, c. 4. 6 b. 7. 10 b, c. 11. 11 b, c, d. B 1. 2. wala 3². B 3 — 4. ¹⁷ meinherus 1. meginheri 2. 2 b. 4. 10. 10 b, c. B 1. 2. 5. 8. megingeri 3 b. megenhere 6 b. megenhere 7. meginher 8 b. mengiler 9. meginherius 3 c. 11. 11 b, c, d. B 3. 3 b, d. meginerius B 3 c. menginerius 2 c. megenherius B 4. 4 b. mainerius 3². ¹⁸ oculfus 1. othulfus 6 b. 7. 8 b. 9. odulfus 2. 2 b, c. 3 b. 11. 11 b, c, d. osulfus 3². ¹⁹ unruocus 4. 7. 10. 10 b, c. *Reuberi codd.* B 1. 2. unruoc 9. unruocus B 5 b, c. 4, 4 b. 5. undroucus B 3, 3 d. unroocus 3². 11. 11 b, c, d. unrochus 2 b. c. hunrochus 2. ²⁰ *deest cum tribus proxime sequentibus* 7. burgardus 2. 2 b. 3 b, c. (*corr.* burcardus). 11 d. burghardus 11 c. burchardus B 1. 2. burchardus 8 b. ²¹ meginhardus *usque roculfus deest* 11. 11 b, c, d. — mehingardus 3 b. megiuardus 2 c. 3 c. B 3 c. meingardus 2. meinhardus 1. mainardus 3². 9. meginhartus 8 b. B 1. 2. ²² atto B 3 c. ato 3². hazza B 5. ²³ rihwinus 1. richwinus 6 b. 8 b. 10 c. B 1. 2. 3 b. 4. 4 b, 5. richwinus B 3. 8 d. ricwinus 9. riwinus 10 b. richwinus B 3 c. richwin 2 b, c. riginus 3². ²⁴ eddo 8 b. etto B 5. ²⁵ ercangarius 3 b. erchangarius 2. 2 b. 6 b. 8 b. B 1. erchengarius 2 c. erchemgarius 3 c. erkengarius B 5. ermingerus 3². archangarius B 2. archarius B 3 — 4. ²⁶ gerold. 7. geraldus 3², 3 c. gerholthus 8 b. ²⁷ pero 10 b. ²⁸ hildigerius 2. 3 c, (*corr.* hildigarius). hildigerus B 5. hildigernus 6 b. hildigern 4. 10. 10 b. hildigerh 3 b. hiltigern. B 1. 2. hildegern 8 b. 10 c. hildegernus 7. hildecent 9. aldegerius 3². hiltigernus B 3. 3 b, d. 4. 4 b. hiltiegernus B 3 c. ²⁹ roculfus 1. roculfus 8 b. roculfus 2. 2 b, c. hroccolfus, 4. 7. 10 b. c. B 1. 2. hroccolfus 4 b. B 3, 3 c, d. 4. 4 b. broccolfus B 3 d. ricolfus 3 b. riculfus 3². 3 c. ricolphus B 5. — *Quod reliquum, in cod 2. Iohannes statim post Hildebaldum, in B 2 — 4. Edo ante Richwinum, scribitur. cf. et supra T. 1. pag. 310. l. 55.* ³⁰ nomina 1. ³¹ hludouicus 4. B 1. 2. ludowicus 10. 10 c. B 3. 3 c, d. ludewicus 10 b. B 3 b. ludewicus B 4 — 5. luouicus 3 b. 5. 8 b. 11. ³² ei d. 2. 3 b. 4. 5. 11. B 5. ³³ i. s. *deest* 2. ³⁴ *deest* 2. 3 b. 4. 5. 8 b. 9. 10. 10 b, c. 11. B 1 — 5. ³⁵ Finit vita invictissimi augusti Caroli magni 2. Praecellentissimi prestantissimi ac pie recordationis caroli inelyti augusti viti explicit 3², Precellentissimi et prestantissimi pie recordationis Karoli invicti augusti vita finita explicit 3 b. Reliqua actuum eius gesta seu ea quae in carminibus vulgo canuntur de eo non hic planiter (pleniter?) descripta, sed require in vita quam Alcuinus (*Vita illa quam Alcuinus scripsisse dicitur, non alia est a nostra; in codice enim bibliothecae Caesariae Vindobonensis in Catalogo Iuris canonici Nro 91 signato, qui collectionem canonum saeculo XII exarata continet, inter alia haec legi: Ex gestis Karoli Magni iuxta Alcuinum. Rogatu et precibus adriani romanae urbis episcopi exoratus, Karolus rex bellum contra longobardos suscepit, quod prius quidem a patre eius papa supplicante cum magna difficultate susceptum est, et alia nonnulla quae supra capp. 6. et 18. habentur. Cf. et supra descriptionem codicis 10 g. pag. 436.*) de eo scribit. Explicit 3 c. 3 c². Finit liber deo gratias amen 5, *Post genealogiam ab Arnulfo usque ad Lotharium 1.* Explicit vita caroli regis atque imperatoris 6 b. Explicit liber primus. Incipit secundus 10 b. Explicit vita karoli magni imperatoris 11. 11 b. Explicit vita caroli magni imperatoris romanorum et regis francorum 11 c. 11 d (karoli). Finit vita karoli imperatoris Deo gratias amen 13. *In codd. B. versus sequuntur; in B 2 b. tamen ante legitur: Explicit vita caroli magni.*

NOTÆ.

- ^a Coloniensis.
- ^b Moguntinus.
- ^c Salzburgensis.
- ^d Remensis.
- ^e Vesontiensis.
- ^f Lugdunensis.
- ^g Arclatensis.
- ^h Aurclianensis.

- ⁱ Ambianensis.
- ^j Basileensis.
- ^k Leodiensis.
- ^l S. Bertini.
- ^m S. Vedasti.
- ⁿ Centulensis.
- ^o S. Germani.
- ^p Postea Corbiensis abbas.